

Cirlova knjižnica XXI. zvezek.

Kratka zgodovina Maribora.

Spisal:

Gabrijel Majcen, prof. v pok.

Maribor.

Tisk in zaloga Tiskarne sv. Cirila v Mariboru.

Predgovor.

Mariborčanom in tujcem v tem mestu, ki se zanimajo za preteklost Maribora, izročam s to knjižico kratko zgodovino njihovega bivališča. Zgodovino Maribora je spisal in l. 1847. izdal dr. Rudolf Puff, ki je bil dolgo vrsto let profesor na tukajšnji gimnaziji. A dr. Puffa knjiga je že davno pošla in je danes redka knjižna prikazen. Tudi bi njen ponatis ne ustrezal več časovnim potrebam. Mnogokaj se je med tem odkrilo, kar zgodovino mesta bistveno popolnjuje, tudi se je to in ono pisateljevo nazoranje pokazalo kot napačno. Med nedvomno zmotne trditve spada n. pr. ta, da je Maribor čisto nemška ustanova. Razen tega je dr. Puffa delo pisano v nemškem jeziku in že zategadelj današnjemu prebivalstvu mesta ne more rabiti kot priročnik.

Pri sestavljanju knjige sem imel pred očmi širji krog čitateljev. Nisem se tedaj spuščal v podrobnosti in znanstvena dokazovanja, ki o njih želim, da bi izšla v »Časopisu za zgodovino in narodopisje«, če bi jih izzvala kritika. Snov sem izbral, potek dogodkov razložil nazorno in skrb me je bila, da so slike čim jasnejše in popolnejše. Vzlic temu ni izostalo nič važnejšega in upam, da je celota povezana s trdno vezjo logičnega sosledja. Iz opisa sem izločil le zgodovino stavb, ki se ž njimi namerjam podrobneje baviti v posebnem delu.

V Petrovem selu pri Mariboru, na dan sv. Cirila in Metoda 1925.

G. M.

Prazgodovina.

Prvi po imenu znani nam prebivalci mariborskega sveta so bili Ilirci, katerih potomci so bržkone Albanci. Ilirski narod je bival v zapadni polovici Balkanskega polotoka od Epira proti severu, nadalje na današnjem Ogrskem (mogoče tudi na Avstrijskem) do Donave, končno na severni obali Jadranskega morja do Drave in še onkraj nje ter zapadno do Retov (Primorsko, Kranjsko, Koroško, Južni in Srednji Štajer). Kedaj so Ilirci obljudili naše kraje, ne vemo; reči le moremo, da so kot del arijeevropske pasme zasedli naše kraje nemara že tedaj, ko se je s to pasmo na našem svetu pričela takozvana novokamena kultura. Starokamenarji, ki so bili tod naseljeni zelo redko, so se jim morali umekniti. V mariborskem okolišu se orodje iz nebrušenega kamena, torej orodje starokamenarjev, doslej sicer ni našlo, ni pa dvomiti, da so bivali tudi v tej pokrajini, ker so se njih sledovi ugotovili v bližini Graza, kakor v obližju Krapine. Ilircev je bilo več plemen. Pleme, h katerega domovini je spadal današnji mariborski svet, se je zvalo noriško (Norik, Noričani); vzhodno od njega so živeli Panonci (Panonij). Z rastočo kulturo so na Ilirskem nastajali večji kraji; med imenitnejše štejemo na Panonskem današnji Ptuj, na Noriškem Norejo (bržkone nekoliko južno od Neumarkta na Gornjem Štajerskem, mogoče tudi rimski Virunum na Gosposvetskem polju); tudi Celje in rimsko Flavio Solvo (na mestu današnje Wagne pri Leibnizu) so ustanovili Ilirci; kjer je danes Maribor, večjega kraja ni bilo.

V 5. stoletju pr. Kr. je začelo bojevito ljudstvo Keltov pritiskati na Ilirce; pritisk je postajal čedalje močnejši in Ilirci so se Keltom tu umeknili, tam udali. Kelti, ki so zasedli Norik, so se zvali Tavriski. Tedaj se je nekoliko ilir-

skih družin z Dravske ravnine okoli današnjega Maribora zateklo na planotico, ki leži na severovzhodnem robu Pohorja in ki ji ljudstvo danes pravi Poštela. Tu so se te družine zavarovale z nasipi in jarki ter si ustanovile trajno bivališče. Ostanki, ki so jih družine na tem mestu ostavile in ki so jih znanstveniki prav v zadnjih letih odkrili, so najstarejši dokazi o bivanju človekovem na zemlji, današnjemu Mariboru najbližji. Predmeti so deloma iz brušenega kamena, deloma iz bronu.

Koncem 2. stoletja pr. Kr. so se v naše kraje pridrevili divji germanski Kimbri; nekoliko keltskih družin je pribežalo na Poštelo, si jo osvojilo, ilirske prebivalce zaslužnjilo in utrdbo ojačilo. Dasi je bil pohod Kimbrov le kratek, so vendar keltske družine na Pošteli ostale in si sredi naselbine celo postavile majhen, zelo skromen tempelj. Najdeno orodje ni več iz kamena, ampak iz bronu, pa tudi že iz železa.* Keltski narod se je za kulturo bolj vnemal nego ilirski; prej imenovani večji ilirski kraji so se pod Kelti znatno dvignili, in ni dvoma, da je mariborski svet v tem času postal imenitno križišče cest, ki so spajale one kraje.

---

* Mnogo pošteljskih izkopnin je videti v muzeju.

Zgodovinska doba do početkov Maribora.

Leta 16. pr. Kr. postanejo gospodarji naših dežel močnejši in visoko civilizirani Rimljani, ki so pri nas uvedli varnost in red. Zavetišče na Pošteli je postalo sicer brez-pomembno, vendar je ostalo obljudeno še do 4. stoletja po Kr. r.

Prej omenjeni kraji so se za Rimljanov razvili v mesta, spojena po zidanih, do 6 m širokih cestah, ob kojih so stale postaje za prenočevanje in oskrbo potnikov, za izmenjavo vprežne in tovarne živine ter vozov. Čez mariborski svet je v Flavio Solvo držala cesta, v katero so se iz juga iztekale tri: dve iz Ptujja, ena iz Celja; prehod čez Dravo je bil bržkone pod hribčkom, na katerem danes stoji Meljski dvor; izkapanine, najdene na tem dvoru (ondi vzdane), pripuščajo domnevo, da je tam stal majhen rimski kastel za posadko, ki je utegnila imeti nalogo, varovati prehod čez reko.

Sčasoma so Rimljani tudi Virunum in vzhod zvezali z zidano cesto, ki je tekla ob levem bregu Drave in se na današnjih mariborskih tleh združila s cesto v Flavio Solvo. Dokler te ni bilo, je vzhod z zapadom vezala pot, ki se je držala pohorskega grebena, služila najbolj pešcem in tovarni živini ter se spuščala v ravnino prav pod Poštelo pri današnji Bednavi. Tu je morala biti za Rimljanov znamenitejša postaja; da se je sčasoma razrastla v večji kraj, pričajo mnogoštevilne izkapanine, katerih je nekaj vzdanih v veži bednavskega gradu. Pripovedka o starem mestu, ki je nekdanje tu stalo, ne bo brez stvarne podlage. Izmed izkapanin navajamo kamen z votivnim napisom

Eponi, rimski boginji ali varuhinji konj, oslov in mezg, torej tovornih živali.

Mariborski svet je pod Rimljani spadal v provincijo Norik in v okraj Flavio Solvo. Ni pa na njem bilo večjega kraja, ker se je doslej izkopal poleg onega na Meljskem dvoru samo eden rimski nagrobni kamen, ki so ga baje pri stavbi hiše števil. 9 Meljske ceste našli in na zapadni zunanji strani vzdali.

Iz dobe preseljevanja narodov, v katero spada delitev rimske države v dve samostalni polovici (395), pa tudi konec zapadne polovice (476), obsegajoče naše kraje, nimamo nič posebnega poročati; semtertja dreveči se narodi so najbrž opustošili tudi to pokrajino kakor vsako, na katero so stopili, in mislimo, da se je tedaj razrušilo tudi selo, ki je stalo na svetu današnje Bednave.

Velevažen je konec preseljevanja narodov, ker so ta čas svet ob Soči, Kolpi, Savi, Dravi in Muri zasedli naši pradedje*; to naseljevanje se je vršilo med l. 568. in l. 595. Kadar nas ni žulil obrski jarem, smo na svoji zemlji bili samostalni, svobodni; od l. 623. do l. 658. smo bili pod kraljem Samom združeni s Čehi in polabskimi Srbi in smo imeli svojega svobodno izvoljenega kneza Valuka. Naša zemlja se je zvala Slovenija; vladali so ji neodvisni knezi. Po Samovi smrti se je slovenska zemlja ob Dravi in Muri jela imenovati Karantanija. Okoli l. 745., in sicer pod knezom Borutom, smo samostalnost izgubili; zagospodarili so nam Franki, germansko pleme, ki je vladalo od Pirenej do Odre, upokorivši si več drugih sorodnih plemen. Izprva so nam Franki pustili domače kneze; vendar so bili ti brez pomena za nas, ker so morali biti germansko vzgojeni in ker smo poleg politične samostalnosti bili izgubili še osebno svobodo ter tudi nosili pezo služnosti. Le malo število Slovencev je ostalo svobodnih; bilo je to slovensko plemstvo, ki se novim razmeram ni upiralo.

V tem času se je utegnil na ozemlju ali v bližini današnjega Maribora vršiti dogodek, ki mu je bil povod vele-

---

* Ni izključeno, da so posamezni roji že prej prodrli v ta svet.

važen pokret med Jugoslovani. Panonskim Slovencem in Hrvatom med Dravo in Savo je tedaj kot frankovski vazal vladal vojvoda Ljudevit, ki se običajno imenuje Posavski. Zapadna meja njegove vojvodine je približno bila črta od današnjega Št. Janža ob Dravi do Sotle in Sotla. Ob izlivu Kolpe je njegova vojvodina segala tudi čez Savo in je v Sisku Ljudevit stoloval. Frankovska vlada je Jugoslovane stiskala nečloveško in zato so se tile pod vodstvom Ljudevitom uprli. Končni namen Ljudevitov pa je bil, osvoboditi se težkega frankovskega jarma ter ustanoviti neodvisno jugoslovansko državo. Pridobil je nekatera jugoslovanska plemena, med njimi tudi Kranjce in del karantanskih Slovencev. Pet let se je junaško branil zoper premoč Frankov; boje je končala njegova smrt, ki mu jo je zadal osvetnik (823). V zimi l. 819 je vojskovodja frankovskega kralja, furlanski mejni grof Balderik, zadel v Karantaciji in sicer nekje ob Dravi na oddelek vojske Ljudevitove, ga premagal in pognal nazaj v Panonijo. Domneva se, da se je to zgodilo v bližini današnjega Maribora.

Po Ljudevitovem uporu nismo več imeli domačih knezov. Pri delitvi frankovske države (843) je slovenska zemlja pripadla delu, v kojem so gospodovali Nemci; postala je sestavni del Nemške države.

Početki Maribora.

Koncem 9. stoletja so Panonijo zasedli Madjari, sila divji narod, ki je živel le o ropu in je svoje sosede neprestano nadlegoval. Šele ko je bil nekajkrat poražen, posebno hudo l. 913., 933. in 955., in se pokristjanil, se je zmodril ter začel poprijemati se dela. Da bi bila nemška država pred tem divjim plemenom varna, je cesar Oton I. (936—973) ob vzhodni meji in sicer od Jadranskega morja pa do Češke, ustanovil takozvane mejne grofije (nekake vojaške granice), v kojih so morali mejni grofje odbijati navale Madjarov. Važne točke v mejni grofiji so se utrdile z močnimi gradovi; v naših deželah so to prve stavbe te vrste. Mejne grofije so obsegale po eno ali več grofij, katerim so načelovali grofje. Grof je oskrboval cesarjeva posestva, nalagal davke, izvrševal sodstvo, nadzoroval javne koristne naprave ter poveljeval bojnim četam svoje grofije.

Zaradi svoje lege je tudi današnji mariborski svet spadal v mejno grofijo. Ta mejna grofija je obsegala približno vzhodno polovico Pohorja in Kozjaka, Slovenske gorice in Ptujsko polje; na zapadu ji je bila meja v splošnem črta med vitanjsko okolico in murskim kolenom pri Spielfeldu. V listinah se ta pokrajina navaja z različnimi imeni. Ker ji je bil najznamenitejši kraj Ptuj, izprva nemara tudi sedež mejnega grofa, se imenuje Ptujška mejna grofija. Navaja se tudi kot Marchia trans silvam ali transsilvana, t. j. mejna grofija onkraj Dravskega gozda. Dravski gozd se je zval gozdnati svet, ki se je na obeh straneh Drave razstiral od zapada proti Remšniku in Ribnici. V poznejših listinah se naposled imenuje tudi Spodnja mejna grofija. Izmed mejnih grofov Ptujške mejne grofije listine izrečno ne imenujejo nobenega. Po našem mnenju je

bil med mejnimi grofi ptujskimi Bernard Spanheimski, ki je v zvezi s početkom Maribora.

Že v 9. stoletju so vladarji oddajali zemljišča plemičem, ki so jim zato morali ali opravljati razne posle, ali z določenim številom bojovnikov zvesto služiti. Splošne vojaške dolžnosti ni bilo in službe se niso plačevale z denarjem. Da so si plemiči bojovnike zasigurali, oddajali so zopet posamezne kose zemlje drugim plemičem, pa tudi svobodnikom. Taka zemljišča zovemo fevde, njih prejemavce fevdnike. Fevdno razmerje je veljalo ali do smrti fevdnikove, ali tudi za dediče. Zelo močno se je fevdstvo razvilo po odgonu Madjarov. V dobrem stoletju je bil večji del zemlje med Anižo in Dravo v rokah fevdnikov, ki so bili do malih izjem nemški plemiči; med izjemami nahajamo najbolj škofe in samostane, ki so pa zemljišča dobivali v dar.

Zemljišča, ki so jih dobivali mejni grofje in grofje kot fevde, so bila zelo razsežna. Tako je tudi grof Lavantski na Koroškem imel kot dedni fevd ozemlje, ki se je raztezalo tudi čez Dravsko dolino in Slovenske gorice. V prvi polovici 11. stoletja je grofico Rihardo Lavantsko vzela za ženo Sigfrid grof Spanheim (tudi Sponheim), kojega rodni grad je stal v Nemčiji blizu Kreuznacha v Renski pokrajini, ter je priženil prej omenjeno ozemlje v Dravski dolini in Slovenskih goricah; umrl je l. 1065. Po njem je ta svet podedoval sin Engelbert, ki je umrl l. 1096., po Engelbertu pa že imenovani sin Bernard.

Bernard, ki je l. 1147. v križarski vojni padel, se po zgodovinarju Mucharju v listinah imenuje kedaj grof koroški, kedaj vetrinjski, kedaj trušenjski, kedaj lavantski, pa tudi mariborski, in sicer prvič l. 1125. Mariborski se je mogel imenovati le po gradu, ki je stal na Piramidnem hribu v Krčevini. Dopusten je sklep, da je ta grad dal postaviti Bernard sam, in sicer v prvi četrtini 12. stoletja; ne Sigfrid in ne Engelbert ne prihajata v poštev, ker ne nosita priimka »mariborski«. Postaviti ga je mogel le kot mejni grof Ptujске mejne grofije; kajti le mejni grofje so poleg cesarjev imeli pravico in dolžnost, staviti gradove;

to pravico so dobili od cesarjev, ki so jo izkrajja imeli izključno sami. Iz tega vidimo, da je Bernard Spanheimski moral biti mejni grof Ptujске mejne grofije. Mariborski grad je dal postaviti prav v sredini svoje grofije in na taki višini, da se je z njega pregledala vsa mejna grofija. Grad je torej bil v pravem pomenu besede Marchburg, t. j. grad mejne grofije.

Po Bernardovi smrti je po oporoki vsa njegova posestva dobil nečak njegove žene, mejni grof karantanski, Otokar I. iz rodu Traungaucev. Karantanska mejna grofija je ležala na severni strani Ptujске; glavni kraj ji je bil Graz. Otokar je bil vsled dediščine po Eppensteincih prvi vladar zemlje, ki se je zvala Štajerska, to pa še kot mejni grof*; umrl je l. 1164.

Ko sta se Spodnja in Karantanska mejna grofija združili v deželo štajersko, je mariborski grad sicer izgubil pomen kot sedež oblasti, pa tudi kot središče življenja v mejni grofiji, toda ostal je velevažen za pokrajino. Ni dvoma, da je grad že izza svojega postanka bil sedež sodnije, ki je pozneje prešla na mesto in na mestni grad.

Otokar mariborskega gradu ni obdržal zase. Nemški pisatelj Jans Enikel sicer koncem 13. stoletja pripoveduje v dolgi pesmi, znani z imenom »Fürstenbuch von Oesterreich und Steier«, da so se k ministerialom grofa Bernarda Spanheimskega šteli tudi vitezi Mariborski, kar bi pomenilo, da je bil grad kot fevd že pod Bernardom v rokah plemiča, ki se je po njem nazival vitez Mariborski; toda Eniklovim poročilom zgodovinarji malo verjamejo. Zanesljivo se vitezi Mariborski v listinah pojavljajo še le po smrti Bernardovi: l. 1160. Hezman de Marchpurch in za njim drugi. Ti vitezi so na gradu gospodarili približno 200 let in se znali politično dobro uveljavljati; l. 1378 je rod vitezov Mariborskih izmrl; ostavil nam je razen imen in spomina v zgodovini nekoliko pečatov. Grad sam se prvič imenuje v listini l. 1164., in sicer »castrum Marchburch«.

---

* Vojvodina je postala Štajerska l. 1180 pod njegovim sinom Otokarjem II. (1164 1192 .

Po stari, vendar mnogo poznejši sliki je bil grad dvanadstropen, v južno-severni smeri dolg, v vzhodno-zapadni smeri ozek. Od južne strani je bil zaradi strmine nepristopen. Da bi se pa tudi druge strani laglje obranile sovražnika, sta od južnih oglov gradu po jugovzhodnem in jugozapadnem rebro do vznožja (do današnje pristave in do gostilne »Pri taberni«) tekla močna zida, kojih spodnja konca je vezal globok jarek.

Pripovedka poroča, da je imel grof Mariborskega gradu med grajskim hribom in Dravo sredi gozda lovsko hišo in da je ta hiša ona, ki v njej danes biva stolni cerkovnik.* Na pripovedki utegne biti nekaj resnice; ne more pa biti res, da je bila vsa ravnina porastla s samim gozdom ter da se je kultura še ni bila doteknila. Ohranjene listine iz tega časa pričajo, da so bili l. 1160. v bližini novega Mariborskega gradu naslednji kraji: vas Kamnica z dvorom in cerkvijo, Počehova, Dobrenje, vas Pesnica, Dragučova, Čerknica, Selnica ob Muri, Jarenina z župnijsko cerkvijo, Ročica pri Sv. Jakobu, Duplek, Dolgoše, Rogoza, Slivnica in Hoče z župnijskima cerkvama, vas Razvanje z dvorom in cerkvijo, Radvanje, vas Studenci, Bistrica, vas Ruše ter gradova Hausampacher in Lembach; v vseh teh krajih so se nahajale kmetije z njivami, vinogradi in pašniki. Ni tedaj verjetno, da bi bil sredi te lepe kulture divji ravno prisojni svet današnjega Maribora, svet, ki je ležal ob plovni in tedaj z ribami še zelo bogati reki in ki je bil vrh tega še imenitno prometno križišče. In še nekaj podpira našo domnevo. Zemljišče, na kojem danes stoji Maribor, je tedaj spadalo h kraju, ki se v listinah iz časa okoli l. 1300. imenuje Krčevina; še današnja občina tega imena sega prav do notranjega mesta. Ne bomo se motili, ako trdimo, da se pokrajina, okoli l. 1300. nazvana Krčevina, ni začela krčiti še le v tem času, ampak že mnogo prej, vsekakor pred časom, ko se je na hribu postavil grad. Nemška gosposka na gradu bi kraju ne bila dala slovenskega imena; to nam potrjuje imenska zgodovina vseh naših kra-

---

* Verjetneje bi to bilo o sosedni stavbi št. 8.

jev. Kraj so naši slovenski pradedje začeli krčiti, skrčili in tudi poimenovali menda davno prej, ko je grof Spanheimski sezidal grad. Da na ime Krčevina naletimo še le v listini iz poznejše dobe, je za nasprotni dokaz brez pomena. Mislimo tedaj, da je bila kultivirana tudi pokrajina ob vznožju grajskega hriba; to pa ne izključuje, da je graščakova lovska hiša vendar stala v gozdu. Da kultivirani svet ni bil brez človeških stanovanj, se pač ume samoposebi. O večjem kraju z zidanimi hišami doslej ni bilo najti sledov; tem gotoveje je, da so med kulturami stale lesene hiše in hišice, ali posamez ali združene v majhne vasice. Najgosteje je bilo prebivalstvo naseljeno pač na takih mestih rečnega brega, ki jih povodnji niso dosegale. Vsak dvom o kakovosti sveta med grajskim hribom in Dravo pa se nam odvali, ako v listini iz l. 1164. izrečno čitamo ne le o njivah, vinogradih in posestvih v Melju, ampak tudi o dveh kmetijah pod Mariborskim gradom, ki jih je šentpavelski opat Pilgrim v popolno last izročil mejnemu grofu štajerskemu, že imenovanemu Otokarju, ki je najbrž želel imeti v neposrednji posesti ves današnji mariborski svet. Vidimo torej, da so naši slovenski predniki tu, kjer zdaj stoji Maribor, pridno obdelovali zemljo in redili živino, bavili pa se tudi z ribarstvom. V 11., 12. in 13. stoletju je bila riba posebno priljubljena mesna jed. Končno nam ni prezreti, da se je z zahoda prihajajočim plavcem tu nudilo prvo imenitnejše pristanišče.

Nedvomno je novi grad zelo poživil promet na dravskem obrežju. Privabil je mnogo domačinov, da so se tu naselili. Tudi nemška gospoda s svojimi mnogovrstnimi potrebami je priklicala nekoliko nemških služabnikov, obrtnikov in trgovcev. Sicer pa je razvoj kraja, ki je ležal na njegovi zemlji, pospeševal najbrž tudi mejni grof, oziroma vojvoda, reflektantom za zahtevano letno vsoto prepuščajoč kose zemlje, da si množi stalne dohodke. Tak priseljenec je mogel biti tudi nesvobodnik, ako mu je gospodar dovolil, da se odseli. Vsi ti so bili menda prvi, ki so si tu postavili boljše hiše s hramovi, bōdisi posamez, bōdisi drugo ob drugi, kjer je bilo več ugodnega prostora.

Tako nekako si predstavljamo prvi početek mariborskega mesta; in zdaj nas zanima vprašanje, na kateri točki sveta med grajskim hribom in Dravo naj iščemo ta početek. Vsi zgodovinarji, ki so Maribor v to stran raziskovali in proučavali, odgovarjajo soglasno in tudi že sama zunanost mesta razodeva, da leži ta točka v jugovzhodnem, recimo v onem delu notranjega mesta, kjer je danes Židovska ulica, Ključavničarska ulica, zapadni del Tattenbachove ulice, južni del Vetrinjske ulice, ulica Ob jarku, vzhodni del Glavnega trga z nekdanjim zapadnim koncem Židovske ulice, in zapadnim delom ulice Freihausgasse, in kjer sta dalje Jenkova in Tkalska ulica; torej ne ob vznožju grajskega hriba, tudi ne ob grofovski lovski hiši, če je leta zares kedaj stala med grajskim hribom in Dravo. Vasica slovenskih kmetov, ribičev in plavcev je prvotno stala brez dvoma na rebbru dravskega brega. Jedro oživiljenega sela je bilo potemtakem slovensko; lupina je utegnila biti deloma slovenska, deloma nemška. Ker je bilo toliko vaščanov po svojem poslu v zvezi z gradom, da se je vas smatrala kot del gradu, in ker je bil novi grad imenitnejši in v tujini bolje znan nego borna vasica v njegovi bližini, se je ime gradu sčasoma prijelo tudi vasi in se je staro ime vasi pozabilo. Tako je dobila prvotno pristno slovenska naselbina, ki ji imena ne vemo, nemško ime. V tedanjih listinah se je pisala zdaj za Marchburch, zdaj Marchpurch, zdaj Marpurch, zdaj Marichburch in tudi Maripurch.

Nastanek mariborskega mesta opredajo tudi pripovedke, od katerih navajamo tu dve:

1. Mejni grofje Spodnje mejne grofije, ki so pogosto stolovali na Mariborskem gradu, so imeli med grajskim hribom in Dravo posestvo s skupino hiš, ki se je sčasoma razširila v vas, po karantanskih grofih pa v trg. Karantanski grofje so si v trgu postavili grad, ki jim je rabil najbolj v zabave in v kojem so spomladi in jeseni stolovali; trg so zelo povečali, zavarovali ga z obzidjem in stolpi ter ga obdarili s pravicami, kakoršne uživajo le mesta.

2. Vitez na Pošteli je dal svojo hčerko Maro v Ptuj v vzgojo. Sklenil pa je napasti Ptujskega viteza, da se polasti

njegovega imetka, med drugim tudi Mariborskega gradu na hribu. Toda Mara je očetov naklep Ptujskemu vitezcu izdala in tako preprečila njegovo izvršitev. Vitez Ptujski ji je v zahvalo podaril vso zemljo ob vznožju hriba, na kojem je stal Mariborski grad. Na tem zemljišču je dal sezidati še grad »Maraburg«, grad, ki stoji na Trgu svobode. Okoli gradu je sčasoma nastalo mesto, ki je po gradu sprejelo ime in se je v stoletjih razvilo v današnji Maribor. Ptujski vitez se je nad Marinim očetom hudo osvetil. Napadel je Poštelo, pobil večji del posadke, grad pa razdel. Še danes se po razvanjskem Pohorju najdejo ostanki gradu.

Naši prastarši so prišli v svojo novo domovino ob Savi, Dravi in Muri kot pogani; vsaj okoli l. 800. pa so do malega bili že vsi pokristjanjeni. L. 811. je cesar Karel Veliki določil Dravo kot mejo med oglejsko in salzburško nadškofijo, vendar so dušoskrbje v naših krajih še blizu do konca 11. stol. opravljali duhovniki-misijonarji. Šele o tem času so se začele ustanavljati župnije in staviti zidane cerkve. Edini izjemi sta Ptuj in Videm, župniji že v 10. stoletju. Tudi vas Maribor in nje okolica je utegnila okoli sredine 12. stoletja dobiti svojo prvo cerkev. Sezidali so jo na onem mestu, kjer danes stojita hiši št. 2 in 4 v Prešernovi ulici; to je bila cerkev sv. Ulrika, ki so jo l. 1841. podrli. Dasi se po Orožnu prvič imenuje v listini iz 13. stoletja, ni izključeno, da je bila tedaj že sto let stara.

V tem času ali kmalu na to je bila ustanovljena mariborska župnija; prvo vest o tej ustanovitvi najdemo v dveh listinah, kojih prva je bila pisana l. 1189., druga pa med l. 1185. in l. 1192.; župniku, ki je na njih podpisan, je bilo ime Konrad. Prva župnijska cerkev je bila po ljudski pripovedki cerkev sv. Ulrika.

Vas Maribor se je naglo širila. Nje lega na točki, kjer se Ptujsko polje, Slovenske gorice, Kozjak in Pohorje, torej zemljepisne enote z raznovrstnimi pridelki in potrebami, ki so se izvečjega dale kriti po medsebojni kupčiji, stikajo, je kmalu rodila potrebo po tržni pravici. Že v neki listini l. 1209. se Maribor imenuje trg (forum Marchpurch). Skoro gotovo je tržno pravico podelil vojvoda Leopold VI.

(1194—1230). V trgu so se določene dni vršili tedenski, pa tudi večji ali manjši letni sejmi; tudi pravico do najdaljšega sejma, ki se je začel 14 dni pred dnevom sv. Ulrika in se končal 14 dni po njem in o kojem se v poznejših listinah poroča, je Maribor najbrž dobil že tedaj, ko je postal trg; kajti zelo verjetno je, da se je glavni sejem vršil o svetkovanju župnijskega patrona. Župnijska cerkev — če je to kedaj zares bila — je bila cerkev sv. Ulrika samo še v prvi četrtini 13. stoletja; v listini l. 1229. se že izrečno omenja cerkev sv. Janeza; da se je ta-le postavila kot župnijska, ni dvoma. V neki listini l. 1248. se ta cerkev imenuje tudi cerkev sv. Tomaža. Listina, ki jo bomo navedli nekoliko pozneje, bo dokazala, da se nanašata obe označbi na isto cerkev.

Mesto Maribor v srednjem veku.

V listini l. 1243. se navaja mariborski mestni sodnik, kar pomeni, da je bil Maribor to leto že mesto. V listini l. 1257. se Maribor že izrečno imenuje »civitas« (mesto). S tem privilegijem so prebivalci med drugim dobili pravico, da so svoje selo zavarovali z obzidjem. Take pravice so štajerski vojvode radi dajali, ker so si jih navadno dali plačati; tržani so se iz umljivih vzrokov potegovali zanje. Ako je Maribor postal mesto l. 1243, mu je mestne pravice dal zadnji Babenberžan Friderik Bojeviti, ki je vladal od l. 1230. do l. 1246.*

Mariboru je dal vojvoda že v prvem času tudi to zelo važno pravico, da je smel mestni svet po posebnem sodniku v določenem okraju neomejeno izvrševati kriminalno sodstvo, torej vštrevši smrtno kazen, in je bil v tem oziru odgovoren le deželnemu vojvodi. Katere meje je imel sodni okraj pri ustanovitvi mesta, nam ni znano. L. 1630. n. pr. je segal čez Št. Peter in Metavo do Pesnice, nadalje blizu do Sv. Marjete, Sv. Jurija, Sv. Jakoba ter do Weitersfelda in Spielfelda, do Pesniškega hriba, Sv. Jurija ob Pesnici in čez Remšnik do Sv. Ožbalda; na desnem bregu Drave mariborsko sodišče ni imelo območja. Vislice so stale na polju, ki leži na južni strani Koroške ceste, nasproti zadnji, že celo na samem stoječi hiši št. 172.

Katere druge privilegije je Maribor še dobil, ne vemo zanesljivo; ohranila pa se je listina, ki se z njo kakih 135 let pozneje Mariborčanom potrjujejo pravice, ki jih uživajo. Izmed teh pravic navajamo za primer naslednje: 1. Dvanajstorica mestnih svetnikov si sme iz svoje sredine

---

* Na ta rod je prešla vlada l. 1192. Frideriku je prednjačil že imenovani Leopold VI., temu pa Leopold V. (1192—1194).

vsako leto izvoliti mestnega sodnika.* 2. Ptujška vina se smejo na Koroško prevažati le skoz Maribor. 3. S trgovskim blagom, ki prihaja iz Koroške, ni dovoljeno pristajati v Selnici ali v Biltovžu, ampak le v Mariboru. Tudi prodajati se sme to blago le v Mariboru. 4. Mariborčanje smejo za kranjske trgovce, ki prinašajo blago v Slov. Bistrico, v tem kraju imeti mitnico. Skoro gotovo prvotni sta naslednji pravici: 1. Plavci ne smejo pristajati ne nad Mariborom in ne pod njim, ampak le v mestu samem in mu morajo plačevati davščino. 2. Do ene milje okrog mesta ni dovoljeno imeti trgovino ali obrt.

Zid, s kojim so meščanje obkolili mesto, je bil pred vsem velikega pomena za varnost mestnega, pa tudi predmestnega in kmetskega prebivalstva, ki se je smelo zateči v mesto, kadar je sovražnik navalil; značil pa je tudi mestno mejo. Po ukazu cesarja Friderika II., izdanem l. 1238, so mestni zidi morali biti vsaj 18 črevljev (5.7 m) visoki in 4 črevlje (1.26 m) debeli. Okoli zidu je bil izkopan globok jarek. Kje je stal zid, ki so si ga zgradili Mariborčani, ko so dobili mestne pravice? To vprašanje je proučevalo že več raziskovalcev, odgovori pa ne soglašajo. Po našem mnenju je imel zid obliko trapeca, kojega vzporedni in krajši stranici sta ležali v smeri zapad—vzhod. Vzhodni zid se je začel v osnovni ploskvi severovzhodnega dela današnjega gradu, t. j. nekdanje bastije, tekkel proti jugu toliko za zapadnim robom Kopališčne ulice, da je bilo dno jarka v zapadni polovici ulice, in se je končal ob vzhodnem zidu stolpa, stoječega na vzhodnem koncu meje med Židovsko in Usnjarsko ulico (na vrtu hiše št. 4 v Židovski ulici). Južnemu zidu, ki je ločil Židovsko in Usnjarsko ulico, je bil konec približno tam, kjer zdaj stoji srednji mostni obok. Zapadni zid, ki je kar ob začetku sedanje Gosposke ulice prestopil nje zapadno stran in tekkel približno po vzhodni črti Rotovškega trga in nekoliko zapad-

---

* Običajno ga je imenoval vojvoda. Mestni sodnik je bil to, kar je danes mestni župan; vendar je tudi razsojal civilno-pravne spore. Muzej shranjuje meč in palico, ki sta značila dostojanstvo mestnega sodnika.

no od Barvarske ulice proti severu, se je končal med hišo števil. 22 Slovenske in hišo števil. 19 Gregorčičeve ulice. Severni zid se je držal meje med Gregorčičevo in Slovensko ulico. Ostanki južnega, vzhodnega in severnega zidu so se ohranili in se še dobro vidijo; tudi nekaj zapadnega zidu je po našem mnenju še stalo, dokler se ni začel graditi novi most. V mislih imamo kos zida vzhodne strani Dravske ulice, ki je z zidom severne strani tedanje Ulice vseh svetnikov tvoril ogel. Neka listina iz l. 1254. pravi, da je stala cerkev sv. Janeza in Tomaža, torej sedanja stolnica, »apud civitatem Marpurg«, t. j. pri mestu Mariboru, ne v mestu.

Mestno obzidje je na notranji strani imelo po vsej dolžini lesen hodnik, potreben v obrambo. Prekinjali so zid močni, večnadstropni stolpi. Tak stolp je stal v vsakem štirih kotov obzidja. Jugovzhodni je še ohranjen in se ni mnogo izpremenil, nahajamo ga na vrtu hiše št. 4 Židovske ulice. Spodnji ostanki jugozapadnega stolpa so bili še vidni, dokler niso začeli graditi mostu. Severozapadni je stal med hišama števil. 22 Slovenske in števil. 19 Gregorčičeve ulice; podrl ga je l. 1832 zidarski mojster Anton Wagner, ko si je stavil prej že omenjeno hišo v Slovenski ulici;* ohranil pa se je njegov opis. Rekali so mu tudi Caminolijev stolp, ker je stal zapadno od hiše št. 37 Gosposke ulice, ki je bila v njegovem obližju najimenitnejše poslopje in nad 200 let last kositrarskega rodu Caminoli. Preden so ga razdeli, je bil tronadstropen in 11.36 m visok; obseg je meril 25.28 m, zid je bil debel 1.26 m (4 črevlje)**; izkratka, bil je menda takšen, kakor jugovzhodni, ki ga še vidimo; vrata, po opisu večja na južni, manjša na vzhodni strani, dokazujejo, da je stal stolp v severozapadnem kotu obzidja. Severovzhodni stolp je padel, ko je prepustil mesto trdnejši in obširnejši bastiji. Tudi med ogli obzidja ni nedostajalo stolpov; zlasti mestna vrata so bila zidana kot utrdba, ali pa jih je branil poseben stolp.

---

* Nekaj kamenja se je porabilo tudi za sosednje hiše, nekaj pa za škarpo med hišama št. 33 in 37 Gosposke ulice.

** Debelost zidu je dokaz za prvotnost stolpa, kar se bo nekoliko pozneje pojasnilo.

Notranjost obzidja si imamo predstavljati tako, da so v južnem delu stale hiše zelo na gosto, proti severu pa čedalje tem redkeje. Glavna ulica, ki je delila mesto v zapadno in vzhodno polovico, je bila Vetrinjska; na jugu se je v pravem kotu iztekala v Židovsko ulico, segajočo od vzhodnega do zapadnega zidu, na severu pa v tržišče (leta 1325. »der Markt«), kojega ostanek je današnji Grajski trg. Iz Vetrinjske ulice so se na vzhod in zapad odcepile stranske: Tattenbachova na obe strani, na zapad Jenkova s Tkalsko ulico, za njima Jurčičeva in Volkmerjeva. Ulice so bile tesne, da se je mesto laglje branilo; nekaj hiš je bilo zidanih, večina je bila iz lesa; krite so bile s škodlami ali slamo. Hiša št. 23 sedanjega Glavnega trga je baje bila občinska svetovalnica.

Iz mesta je držalo izvestno število vrat in duric; prehode čez jarek so posredovali mostovi in mostiči. Mostovi so se dali dvigati. Vrat je bilo troje. Prva, Ulrikova (Ulrichstor) ali Graška (Grazertor), v vzhodnem zidu, so stala na južnem koncu Trga svobode na mestu, ki ga označuje vzidana kamena plošča z napisom, v katerem pa je letnica 1797 napačna, kajti vrata so odstranili l. 1827. Da jih močnejše utrdijo, so l. 1305 postavili na nje dvoje nadstropij; bila so tako nizka, da visoko naloženi vozovi niso mogli skoz nje. Druga vrata so bila v severnem zidu ter so držala s tržišča proti gradu na hribu (1315 »das purktor, das aus der stat get«, 1316 »das ober tor«); branil jih je stolp, ki je stal najbrž na zapadni strani in se v spodnjem delu še precej neizpremenjen ohranil do naših dni; to je stolp, ki ga danes diči solnčna ura. Brez dvoma so bila vrata tudi v zapadnem zidu, in sicer najbrže v podaljšku današnje Jurčičeve ulice, približno nasproti župnijski cerkvi sv. Janeza. V južnem zidu ni bilo vrat, ker je bil svet pod njim zelo strm. Manjši izhod je utegnila imeti Židovska ulica na svojem zapadnem koncu, torej v bližini jugozapadnega ogelnega stolpa. Tak izhod, a proti vzhodu, je bil bržkone tudi med sedanjima hišama št. 8 in 12 Vetrinjske ulice, ker je baje v severovzhodnem kotu vrta hiše št. 8 nekdaž stal stolp.

Mesto je bilo deželnemu vladarju neposredno podložno in se je zato zvalo deželnoknežje mesto. Grb, ki ga prvič nahajamo v listini samostana Rein iz l. 1288., prikazuje na rdečem ozadju med dvema stolpoma obzidja srebrna mestna vrata, nad katerimi se nizdol spušča orel. Danes orla nadomešča golob.

Mestni prebivalci so se delili v plemiče, dalje v meščane, h katerim so se šteli trgovci in umetnostni obrtniki, ter končno v tretjo skupino, v katero so spadali rokodelci, včlanjeni v cehih, ljudje študijske ozbrzbe, samostalni ročni delavci in svobodniki. Za svobodnika se je smatral tudi nesvobodnik, če se je zatekel v mesto in dokler je bil za mestnim zidom. Kmet, posestnik zemljišča ali hiše, zasebnik, rentnik, sploh vsak, ki v mestu ni imel posla, ki bi ga živil, je bil le gost brez meščanskih pravic.

Mestna ustava je bila demokratska, uprava samostalna, za njo potrebne ljudi so si meščanje volili, izvoljeni so jim bili odgovorni. Bil je to notranji in zunanji svet, vsak sestavljen iz 12 mož. Notranji svet se je izbiral iz najuglednejših meščanov. Kakor že vemo, je po posebni, od vojvode podeljeni pravici, vsako leto na dan Stola sv. Petra volil mestnega sodnika. V zunanji svet so se volili iz večine manj imoviti obrtniki. Vse pisarije je opravljal mestni pisar, ki se je v 17. stoletju zval mestni sindik.

Mestni sodnik je mogel biti hkratu sodnik sodnega okraja, ako mu je deželni glavar podelil tudi to pravico. Običajno se je pravica sodnika podeljevala za tri leta.

Posebna kasta med mestnimi prebivalci so bili Židje. Že cesar Karel Veliki (768—814) je Židom naklonil toliko ugodnosti, da so kmalu obogateli in so se že pod njegovim sinom Ludovikom Pobožnim za njih milost poganjali prvaki države. Zaradi denarja so postali toliki ljubljenci cesarjev, da so jim ti-le med državljani odkazali posebno mesto. Bili so neposredno cesarju podložni (*servi camerae*) in so mu za to izjemno ugodnost plačevali davek, ki se je ravnal po premoženju; vseh drugih bremen — tudi mestnih — pa so bili oproščeni. Prvič se kot *servi came-*

rae omenjajo v privilegiju l. 1182., ki jim ga je dal cesar Friderik I.

Prav v tem času je cesar izročil pravico, terjati Žide za davek, deželnim vladarjem. Izmed štajerskih vojvod je Friderik Bojeviti prvi, o kojem pričajo listine, da so mu Židje kot servi camerae plačevali davek; sicer pa so sploh najstarejše listine, ki poročajo o Židih na Štajerskem, iz 13. stoletja. Iz njih vidimo, da Židje tedaj niso bili več trgovci z blagom, marveč z denarjem, torej bančniki svoje dobe. Večji del vsega denarja je bil v njihovih rokah.

Do tega bogastva so se povzpeli Židje, ker cerkev kristjanom ni dovoljevala jemati obresti in so se radi tega le oni sami zanimali za denarno trgovino, nadalje ker so hudo odirali, tirjajoč do 100 in še več odstotkov, in končno, ker so jim bile ugodne tudi zunanje razmere. Križarske vojne (1096 do 1291) so namreč mnoge v sv. deželo odhajajoče prisilile, pri Židih se založiti z denarjem, one pa so tudi zlasti visoke kroge seznanjale z novotami, ki se jim tile poslej niso mogli več odreči, kar je pri mnogih razmerje med dohodki in troški neugodno izpremenilo. Pa tudi same vojne so zahtevale ogromne svote. Na Štajerskem je vrh tega še vojvoda Friderik Bojeviti za svoje domače boje, v koje je bil neprestano zapleten, potreboval mnogo denarja. Ker so kot posojevalci velikih svot prihajali v poštev le Židje, so postali od njih odvisni vsi višji stanovi, duhovski kakor posvetni, in ne naposled vojvoda sam.

Tako je umljivo, da jim je vojvoda naklonil razno ugodnosti; saj je bilo v njegovem interesu, da so bili denarno močni. Navesti hočemo le takozvani Židovski red l. 1244., s kojim jim je zajamčil varstvo osebe, imetka in bogoslužja ter jim dal privilegij, ki jim dovoljuje, od posojil jemati do 173¹/₂%. Naslednji vladarji Štajerske, ogrski kralj Bela (1254—1260, od l. 1246. do l. 1254. je bila Štajerska brez vladarja), češki kralj Premisl Otokar II. (1260—1276) in prvi Habsburžan, nemški cesar Rudolf I. (1276—1282) so Židom to obrestno mero potrdili. Glede zasebnega prava nam poročajo viri, da so Židje uživali popol-

noma iste pravice kakor kristjani; denarno so se zločini, storjeni na Židih, kaznovali celo strože nego zločini, učinjeni na kristjanih.

Pri takih razmerah so Židje iz vseh krajev kar vrel v štajerska mesta in tudi trgov niso prizanašali. V Mariboru je zamrgolelo Židov; do l. 1278 so zasedli znaten del mesta (ghetto) in si v njem postavili sinagogo (danes hiša štev. 4 Židovske ulice. Udomili so se v celi stari Židovski in Tattenbachovi, v spodnji Vetrinjski, v Jenkovi in Tkalški ulici. Hiše, ki so bivali v njih, so bile njihova last. A tudi sicer so silno obogateli; večji del denarja in vinogradov v okolici ter vse vinotrštvo, ki je v Mariboru že tedaj cvetlo, so imeli v rokah.

Tudi Nemci so preplavili Maribor. Začetek naših trgov in mest sega najčešče v 13. stoletje. Ko so trgi in mesta nastala, bi se bili ljudje s kmetov najraje trumoma nastanili v njih, in to iz umljivih razlogov. Kakor že vemo, so vladarji trgov in mestom podeljevali posebne pravice; ž njimi so trškim in mestnim trgovcem in obrtnikom zelo olajšali možnost, da obogate. Pa tudi stanovska organizacija trgovcev in obrtnikov v trgih in mestih je skrbela, da sta prišla trgovec in obrtnik do dohodkov. Nadalje je bil v mestih vsakdo svoboden ter je delal zase, ne za gospodarja; s pridobljenim premoženjem je smel svobodno razpolagati. In končno se je v trgih in mestih živelo ob manjšem trudu boljše nego na kmetih. Maribor je imel izredno ugodno trgovinsko lego. Mariborski meščan Eberhard n. pr., ki je bil l. 1265. mestni sodnik, je bil tako imovit, da je kralja Belo v bojih za Štajersko denarno podpiral. V zahvalo za to mu je kraljev sin Štefan, ki se je od l. 1258. zval vojvoda štajerski, podaril kot dedni fevd 10 pristav v Vilkomu (severno od Sv. Marjete ob Pesnici), 4^{1/2} v Hočah in 2 v Vodolah (blizu Maribora), t. j. približno 500 oralov zemlje.

Slučajno so tej dobi sledili vladarji, ki so procvit meščanstva pospeševali še vneteje. Kralj Premisl Otokar II. je bil prožet misli, da je glavna opora vladarja in države meščanstvo cvetočih mest, da je trgovina njegovim dohod-

kom glavni vir in da blagostanje trgovskega in obrtniškega stanu v trgih in mestih rodi splošno blagostanje države; trgovino in obrt v trgih in mestih je tedaj podpiral, kolikor je mogel.

Ob tedanjih razmerah je vladarjeva naklonjenost do trgov in mest prihajala do malih izjem v prid le Nemcem. Slovenec je bil vklenjen v jarem suženjstva; dati mu svobodo, ni bilo v gmotnem interesu njegovega gospodarja. Slovenec se je še najlaglje otresel jarma, ako se je udeležil križarske vojne. Obljubila se je bila svoboda vsakemu nesvobodniku, ki je za odrešitev svete dežele zgrabil za meč. Sicer pa so se Slovenci naših krajev tedaj še bavili največ s kmetijstvom, manje s trgovino in obrtom.

Ti razlogi so napotili Otokarja II., da je v trge in mesta na Slovenskem vabil Nemce; delal pa je to tudi iz narodnega nagiba. Kot sin češkega očeta, a nemške matere, ki ga je vzgojila v nemškem duhu, je bil radi narodnega naziranja z očetom stalno sprt; kot samostalen vladar je vladal v nemškem duhu ter podpiral Nemce, kolikor je mogel, dokler ni postal odločen nasprotnik Nemcu Rudolfu I.; za Slovence ni imel srca. Da so Habsburžani Slovence Nemcem v korist tlačili, je itak znano. Že prvi v njih vrsti, Rudolf I., je ukazal l. 1277., da se morajo nesvobodniki s kmetov, ki so brez dovoljenja odšli v mesto z namenom, da bi postali svobodni, z vsem imetkom nemudoma izročiti svojim gospodarjem in da je vsakega, ki nesvobodnika v mestu sprejme, kaznovati z globo 15 funtov. Očividno je ukaz zasledoval namen, da se mesta ohranjujejo Nemcem.

Ni se torej čuditi, da so se Nemci trumoma naseljevali v Mariboru, in le naravno je, da so imena tedanjih meščanov večinoma nemška. Vrhtega je bilo vse mariborsko plemstvo nemško; nemški so bili tudi samostani, ki so v mestu imeli hiše; končno je bilo nemško še posvetno duhovništvo, kakor se sme sklepati iz imen znanih nam župnikov; saj je spadalo pod Salzburg.

Tako so poleg Nemcev in Židov mariborski Slovenci v najkrajšem času prišli v neznatno manjšino in so tudi v gospodarskem oziru izgubili skoro ves pomen.

Ker se je mestno prebivalstvo naglo množilo, je obzidje postalo kmalu pretesno. Neprestano pa so še prihajali novi priseljenci; nastanjali so se na vzhodni, južni in zapadni strani pred obzidjem; nastale so tu ulice. V listinah se imenujejo: okoli l. 1300 Ulreichsdorf — skupina hiš okoli cerkve sv. Ulrika, 1319 Windische gazze — del Slovenske ulice zapadno od Gosposke ulice, 1321 Lausgazze (Ušja ulica) = Cvetlična ulica (najbrž so tu stanovali ljudje najrevnejših slojev), 1325 Neugazze (Nova ulica) = Aleksandrova cesta. Po našem mnenju je bil zastavljen s hišami tudi svet med južno stranjo Koroške ceste, Glavnega trga in Vojašniško ulico; isto velja o Usnjarski ulici. Čitamo pa tudi že l. 1289. Maria Magdalena in Litore in l. 1300. Maria Magdalena am Rain (Marija Magdalena na Pobrežju).

Evo nekoliko drobnih poročil o tedanjem Mariboru. Maribor je imel svojo župnijsko šolo; izmed učiteljev se imenujejo l. 1224. Konrad, l. 1229. Ulrik in l. 1325. Hertlein. Tudi zdravnikov ni nedostajalo; iz l. 1243. se poroča o ranocelniku Wolframu, iz l. 1290. o zdravniku Ivanu. L. 1348. je Maribor dobil hospital za meščane, ki so obubožali in bili preslabi za delo; ustanovil ga je mestni pisar Benedikt Mother s svojo ženo Barbaro; hiša s kapelo sv. Duha je stala na severnozapadnem koncu sedanje Stolne ulice, kjer je zdaj pošta. Isto leto je veliki potres, ki je vrh Dobrača razklal ter zasul 17 gradov in vasi, tudi mariborsko mesto zelo poškodoval.

Nekako l. 1350. so Mariborčanje obzidje razširili. Zapadni zid so premaknili do današnje Strossmayerjeve ulice ter severni in južni zid podaljšali proti zapadu. Vendar se južni zid ni podaljšal v ravni črti, ampak se je na svojem zapadnem koncu (srednji obok mostu) najprej prelomil na južno stran in je v severnem pročelju Usnjarske ulice dobil zopet smer proti zapadu; te smeri se je držal do vstric bivše Dravske vojašnice, kjer se je zopet obrnil za toliko

proti severu, da se je v prvotni črti spojil z zapadnim zidom.

S tem je mesto dobilo novo podobo. Središče mu je postal Glavni trg (1435 der Platz), s kojega so kakor žarki na vse strani tekle ulice; listine tedanje dobe ugotavljajo Koroško cesto, Stolno, Gosposko in Dravsko ulico; sicer izvemo iz njih še več uličnih imen (n. pr. 1379 die Burggasse), a o teh ne znamo, za katere ulice so veljala. Druga odlična točka v novem delu mesta je bila impozantna župnijska cerkev sv. Janeza Krstnika z obkoljujočim jo pokopališčem, ki ga je omejeval zid. V jugozapadnem kotu mesta so imeli minoriti dokaj razsežen samostan (Dravska vojašnica) in cerkev z zvonikom.* Ta samostan je bil eden prvih tega reda, kojega ustanovitelj, sv. Frančišek Asiški, je umrl l. 1226.; minoriti so bili nastanjeni tu vsaj že od l. 1284., če ne prej; skoro gotovo jim je dovolil naselitev Rudolf I., ker so bili v boju z Otokarjem na njegovi strani. Po pripovedki je ob dravskem bregu iz mesta držal drevo-red v ribiško vasico, ki je bila nastala okoli samostana.

Kakor vidimo, prirastek ni imel povsem mestnega značaja. Še kataster cesarja Franca iz l. 1825. pravi, da je bil v severozapadnem kotu mestnega obzidja, torej ob ulici »Windischgasse«, vinograd s tlačilnico; dr. Puff poroča, da je ta tlačilnica še stala l. 1840.

Z zapadnim zidom so se prestavila tudi vrata in sicer na Koroško cesto (1356 das Chernertor = Koroška vrata); od l. 1438. se imenujejo Vnser Frawenthor = Vrata naše ljube Gospe, t. j. po cerkvi na Lebarju, ki se je bila nekoliko prej sezidala v bližini sedanje ulice »Pod lipo«. Vrata je tvorilo dvoje trdnih stavb; notranja, v črti zida, in zunanja; obe stavbi sta imeli močne vratnice; v vratih je bil precej velik prostor z mnogimi koti, da bi se prodiranje sovražnika laglje odbijalo. Jugozapadni ogel je branil enonadstropen okrogel stolp, ki ima danes troje nadstropij (Tscheligijev stolp na Pristanu). Tudi južni zid je v tem času dobil vrata in vratca. Vratca so bila na koncu

---

* Baje so jo tu že našli; bila je podružnica mestne župnije.

Splavarske ulice ob stolpu, ki jih je čuval, vrata pa so stala na spodnjem koncu Dravske ulice (Dravska vrata Drautor, Traenktor, ker so menda skozi nja gonili živino napajat), najbrž med hišama št. 8 in 13, in so bila z nadstropjem dobro utrjena; držala so na most. Novi del severnega zida je dobil dva enaka stolpa; zapadnega, ki je še ohranjen, vidimo na dvorišču gostilne »Pri Gambrinu«, vzhodnega pa so pred kakimi 60 leti podrli, ker mu je strela požgala streho, in so na njegovemu mestu postavili hišo št. 10 Gledališke ulice. Najmočnejšo utrdbo vsega obzidja so Mariborčanje zgradili na severozapadnem oglu; zvali so jo Grad,* dasi je bila le bastija (die Purckh, pozneje die alte Purckh); to je bil prvi in najstarejši grad mariborskega mesta. Listine ga imenujejo ponovno in na slikah, zlasti na bakrorezu v Jurija Matije Vischerja delu »Topographiae Ducatus Styriae, Graecii 1681«, ki kaže Maribor s severozapadne strani, je videti kot razsežna in zelo močna trdnjava. Končno še omenimo, da je utegnil tudi ozki podaljšek Gosposke ulice, ki je segala le do Slovenske ulice, v severnem zidu imeti majhen izhod, ob kojem pa ni bilo stolpa; vsaj dosedanje kopanje na tem mestu ne kaže, da bi bil tu kedaj stal stolp.

Kakor so bila Koroška vrata mnogo močnejša od Ulrikovih, tako so tudi novi stolpi dobili mnogo debelejše zidove, nego so je imeli stari; zidovi novih stolpov merijo vsi po 1.89 m (1 seženj ali 6 črevljev), zidovi starih pa le 1.26 m (4 črevlje). Zidovi so se morali ojačiti, ko so se uvedli topovi. (Prvi topovi so se izdelovali v začetku 14. stoletja; imeli so še leseno podstavo; cevi so bile skraja iz kovanega bakra ali železa; a že v začetku 15. stoletja so jih livali iz bronu. Iz umanjšave topov so se razvile puške, ki so le za kakih 50 let mlajše.)

Jarek ob severnemu zidu je tekel ob južnem robu sedanje Gregorčičeve, jarek ob zapadnem zidu po drevoredu Strossmayerjeve ulice.

---

* Grad na hribu se je odslej zval Gornji Maribor (Ober-Marburg)

Istočasno z razširitvijo se je mesto l. 1350. v upravnem oziru razdelilo v 4 okraje (Viertel).

Dasi se je mesto na zapadno stran močno raztegnilo, čitamo že v listini l. 1356. o ulici »Schauernakgassen vor dem Chernerthor« (pred Koroškimi vrati) in l. 1438. o ulici »Kharnergassen vor Vnser Frawen purghtor« (Koroška ulica pred Vrati naše ljube Gospe). Kajpada je napredovala tudi vzhodna stran in tudi na tej strani se že l. 1449. imenuje sedanja Aleksandrova cesta (Newgassen vor s. Vlrichstor). Ko je število hiš na vzhodni in na zapadni strani mesta narastlo, sta se udomačila izraza »predmestje pred Ulrikovimi vrati« in »predmestje pred Koroškimi vrati«.

Tudi magdalenska stran je imela že l. 1385. svojo žabjo ulico (Chrotengazze); važnejši pa je tu bil »Tabor«, močna utrdba, ki je imela braniti dravski most.

Maribor je bil dobro utrjen; čas sovražnih navalov zanj še ni prišel, a se je obetal. Že Madjarom ni bilo zaupati; bližala pa se je mestu druga, hujša nadloga, ki je vso slovensko zemljo trla 300 let: to so bili Turki.

Po nesrečnem Vidovem dnevu l. 1389. in po bitki pri Nikopolju l. 1396. so postali gospodarji Balkanskega polotoka Turki. Brž po bitki pri Nikopolju so se našim prednikom naznanili s tem, da so pridrli pred Ptuj, sežgali mesto ter odvedli kot plen 16.000 mladih ljudi z živino in drugim imetkom.

Vedelo se je, da tudi Mariboru ne bodo prizanesli. Vendar mesto za toliko silo ni bilo dovolj pripravljeno. Tedanji vojvoda Friderik V., ki je bil od l. 1440. tudi cesar⁴, je l. 1445. Mariborčanom ukazal, naj utrdbe ojačijo, iz treh ribnikov pa v jarke napeljejo vodo. Obrambni red, izdan za vso deželo leto pozneje, je določil tudi prispevke za skupno obrambo.

Še to leto so na slovensko zemljo pridrli Madjari. Opustošili so vso zemljo do Ptuja, Slovenske Bistrice in Celja, a so se morali vrniti, ker sta jim celjska grofa Friderik in Ulrik zastavila pot.

L. 1461. je cesar na zboru štajerskih poslancev,* ki se je vršil v Mariboru in ki mu je sam predsedoval, prispevke za obrambo sicer s privoljenjem stanov zvišal, vendar za tako ogromno svoto, da je moral ob enem obljubiti, da v prihodnje ne bo več zahteval tako visokega davka. Kljub temu je kmalu nato neupravičeno tirjal še mnogo večji davek. Ozlovoljeni so štajerski, kranjski in koroški stanovni naslednje leto sklicali shod v Leibniz, a polovica jih ni prišla, ker je cesar udeležbo na shodu prepovedal. Vendar so štajerski zastopniki med drugim sklenili: »1. Deželni vojski naj se na čelo postavi poveljnik. 2. Dežela naj se razdeli v štiri pokrajine. 3. V vsaki teh pokrajin naj pobirata po dva pooblaščenca potrebne davčne doneske; ako posla ne zmoreta, naj jima pomagajo drugi zborniki, vojni kapetan ali ves zbor. 4. Nabrani denar naj shranjujejo štirje deželni poslanci. 5. Kadar pridere sovražnik v deželo, naj vojskovodja skliče vojsko, zbor 12 pooblaščenec pa določi novce za vojne potrebe in vse stroške postavi v račun. 6. Da bo vojska vedno dovolj močna, sme vojaški poveljnik v sili sam nabirati vojake.« Ost tega sklepa je merila na cesarja, ki so ga poslanci dobro poznali kot lakomnega, v denarnih stvareh umazanega, poleg tega pa trmastega in za blaginjo podložnikov malobrižnega moža, ki dano besedo tudi sne, če mu kaže. Saj je Štajerski vladal že 27. leto.

Spričo vesti, ki so se širile o divjanju Turkov v drugih krajih, je bil čas zelo resen. Mariborski meščanje so l. 1465. vso utrdbo ojačili, magdalensko obrežje pa na novo utrdili. Ulrikova in Koroška vrata so dobila brano in nov divgljiv most. Brana je bila skovana iz gosto navrščenih navpičnih in vodoravnih železnih drogov; navpični so

---

* Zvali so se tudi stanovi, ker so predstavljali tri stanove: ti so bili: 1. najvišje infulirano duhovništvo; 2. višje plemstvo (knezi, grofje, baroni in 3. nižje plemstvo (vitezi). Meščanski in kmetski stan nista bila zastopana. Šele l. 1791. so dobili meščanje deželnoknežjih mest in trgov pravico do 11 zastopnikov.

bili na spodnjih koncih prioščeni; brana se je premikala po režancu.*

V tem času je Maribor dobil tudi nov grad; v mislih imamo grad na Trgu svobode, ki stoji še danes. Do nedavna se ni vedelo, kedaj je nastal; iz raznih dejstev se je sklevalo, da je bil sezidan v sredi druge polovice 15. stoletja. Pred kratkim se je na Dunaju našla listina, ki točneje določa čas gradovega postanka. Ta listina je pismo, ki ga je prvo nedeljo po veliki noči l. 1478. cesar Friderik pisal mestnemu sodniku in svetu mariborskemu. Pismo se v glavnem glasi takole: »Ko smo se odločili, da v Mariboru damo postaviti grad, ko smo ukazali, da se v ta namen podre nekoliko hiš in je naš v Maribor odposlani stavbni mojster hotel začeti podirati te hiše, sta nam meščan Gregor Mawrer in njegova sestra Marjeta dala sporočiti, da se čutita oškodovana. Priporočamo Vam ju toplo in hočemo, da se jima za odškodnino v popolno last izroči hiša bogatega Žida Arama z vsemi pritklinami, istotako posestvo črevljarja Hallerja. To je naša resna volja.« Na mestu severnovzhodnega ogelnega stolpa, kojega zidovje je za moč topov itak bilo preslabo, se je sezidala mnogo razsežniša in trdnejša bastija. (Sedanje prvo nadstropje s stanovanji je kajpada zidava poznejše dobe.) Ni pa izključeno, da se je postavila bastija že prej, mogoče celo že tedaj, ko se je obzidje na zapad razširilo. Dočim so stari ogelni stolpi stali v kotih obzidja, so se nove ogelne utrdbe stavile tako, da so stale le deloma v obzidju, deloma pa pred njim. Grad si je cesar dal postaviti ob jugozapadnem oglu bastije; bil je trezna stavba, ki je segala do Ulrikovih vrat. O gradu, kakršnega je dal postaviti cesar Friderik, ni slike.

Mariborski meščanje so se s cesarjem Friderikom umeli še dokaj dobro. Zato je rad bival med njimi, tudi z bore je rad skliceval v Maribor. V obče pa je bilo vse vendarle nezadovoljno z njegovo vlado. Mnogi štajerski plemiči, med njimi Andrej Baumkircher in Ulrik Pesničar,

---

* Navadno so brane bile iz lesa, sestavljene iz četveroogelnih brun, ki so bila na spodnjih koncih prioščena in okovana.

so celo sklenili zvezo zoper cesarja; l. 1469. so mu poslali pismo, ob enem pa so napadli deželnoknežja mesta, med njimi tudi Maribor. Mariborski meščanje so se brzo oborožili in napadalce zapodili. V pohvalo jim je cesar potrdil privilegij, da 4 milje naokrog ne sme biti zaloge trgovskega blaga, izvzemši Ptuj in Slovensko Bistrico. Stari privilegij, po kojem si smejo mestnega sodnika voliti, pa jim je potrdil le s pogojem, da mu letno plačujejo 233 funtov.

Po 70-letnem prestanku so si Turki za cilj svojih roparskih navalov zopet izbrali slovenske dežele. V desetletju 1469—1479 so bili na Slovenskem Štajerskem sedemkrat; l. 1475. so črez Ptuj in Ptujsko goro pridrli do Maribora, a so krenili proti Limbušu, ker jim je bila mariborska utrdba najbrž premočna. Mariborčanje so bili prav to leto zopet vso mestno utrdbo ojačili.

L. 1456. je umrl zadnji celjski grof; ogromna zemljišča (poznejše celjsko okrožje razen Brežic*) je cesar združil s Štajersko. Zdaj je moral ves Slovenski Štajer braniti pred Turki. Mesto tega je skliceval zборе (1474 in 1475 v Maribor) in je prisiljeval poslance, da so mu dovoljevali vedno višje »turške davke« (l. 1471. je zahteval, da odda vsakdo polovico letnega dohodka); davek je pobral, storil pa ni ničesar. Mesta in trgi so bili prisiljeni, da so se branili sami, kolikor so mogli, ljudstvo na kmetih pa je bilo brez obrambe in je jelo že sumiti, da se je vsa gospoda s Turki sporazumela.

Sredi turških nadlog navalijo na Maribor Madjari. Prišlo pa je do tega takole: Nadškof ostrogonski je z velikimi zakladi in mnogim denarjem pobegnil iz Ogrske in se je zatekel k cesarju Frideriku. Temu tako bogat ubežnik ni bil nevšeč in kmalu si je od njega izposodil veliko vsoto denarja. V zahvalo je cesar hotel nadškofu preskrbeti salzburško nadškofijo, ki jo je pa imel nadškof Bernard. Cesar je Bernarda povabil v Graz in pritiskal nanj tako dolgo, da se je nadškofiji odpovedal. Kmalu pa

---

* Brežice kakor tudi Ptuj je imel salzburški nadškof. Brežice so se s Štajersko združile l. 1490, Ptuj pa l. 1565.

je Bernard odpoved obžaloval in preklical. Cesar je nato vsa salzburška posestva, ki so bila v njegovih deželah, kratkomalo zasedel. Zdaj si nadškof ni vedel pomagati drugače, kakor da je ogrskega kralja Matjaža poklical na pomoč. Matjaž se je klicu takoj odzval, ker je do cesarja Friderika imel velike denarne terjatve, za katere je ta bil gluh; navalil je na razne kraje, prišel tudi pred Maribor, ga obkolil in začel oblegati (1480). Po pripovedki bi bil z naskokom vzel grad na hribu, da niso meščanje iz velikanskih topov in pušk začeli streljati s toliko silo, da je Matjaž po hudih izgubah oblego opustil in se s cesarjem spravil. Resnica je, da so meščanje z največjo požrtvovalnostjo branili mesto. Vendar je mogoče, da se je ogrski kralj brez končnega uspeha vrnil tako naglo tudi zategadelj, ker so se iz Koroške in Gornjega Štajerja bližali Turki, ki bi je utegnilo zanesti na Ogrsko.

Kralj Matjaž se je že naslednje leto prikazal pred Mariborom, da nadaljuje in dovrši započeto delo. Zopet je oblegal mesto. Tokrat se je izmed meščanov posebno odlikoval mestni sodnik Benedikt Satl, ki je obrambo vodil. A tudi tokrat je Mariboru pomoglo izredno naključje; posrečilo se je namreč papeževemu legatu pregovoriti kralja Matjaža, da je oblego opustil.

Obe oblegi sta bili zelo hudi, ker so Ogri streljali z velikanskimi topovi in s puškami; zgorelo je baje več kot pol mesta in utrdbe so bile zelo poškodovane. Z velikimi žrtvami so si meščanje v najkrajšem času postavili nove hiše in popravili utrdbe; po določbi, ki jo je l. 1363. izdal vojvoda Rudolf IV., je smel na pogorišču, ki je bilo čez leto dni zapuščeno, vsakdo svobodno in brez pristojbin postaviti hišo; tudi se je bilo vsak hip nadejati Turkov. Popravo utrdeb je vodil Satl, ki ga je cesar l. 1482. v priznanje zaslug pohvalil z dekretom. Gotovo je smatrati kot dokaz posebne naklonjenosti cesarjeve tudi to, da mu je l. 1491. dal v triletni najem mestni grad in deželnoknežje vinograde za letnih 900 funtov.

Maribor je proti izidu 15. stoletja zelo trpel; iznebil pa se je Židov. Tem krvosesom je bilo na Štajerskem že

vse zadolženo, plemič in duhovnik, meščan in celo nesvobodni kmet; poleg tega so se Židje vedli tem drznejše in nesramnejše, čim bolj so bogateli. Ljudstvo vseh slojev se je pri cesarju ponovno pritožilo, a je našlo le gluha ušesa, ker so Židje cesarju plačevali zelo mnogo davka in je bil le-ta na njih denarno moč navezan. Splošna nevolja je tako narastla, da so tuintam napadli Žide z orožjem in jih tudi veliko ubili. V Mariboru do pobojev ni prišlo, dasi razmere tu niso bile boljše nego drugod. Prej so bile še slabše, odkar so se v mestu nastanili Židje, ki jih je celjski grof Herman II. izgnal iz svojega ozemlja (1404). Mariborčanje so morali biti izredno dobročudni, kar potrjuje tudi razmerje do cesarja Friderika. Končno se je Friderik vendar dal omečiti, in je Židom dovolil, da so smeli od posojil jemati samo 33¹/₂% (1491, 1492). Najbolj bi bil Štajercem ustregel, ako bi bil dal Žide iztirati iz dežele, kakor se je to v 15. stoletju zgodilo v mnogih drugih deželah; a to se ni dalo doseči.

L. 1493 je Friderik umrl in sledil mu je cesar Maksimilijan I., ki je z večjo vnemo branil krščanske državljanke zoper Žide. Proti plačilu 38.000 funtov, ki jih je zahteval kot odškodnino za izgubo davka, je 18. marca 1496 izdal povelje, da morajo do 6. januarja 1497 vsi Židje zapustiti štajersko zemljo. V utemeljitvi svojega ukaza navaja, da so Židje goljufali, ponarejali pisma in pečate ter mnogo ljudi pahnil v uboštvo in propast. Večji del Židov je ostavil deželo do napovedanega dne, ostali pa so odšli v naslednjih letih.* Hiše v Mariboru so jim odkupili kristjani, sinagogo pa sta kupila zakonca Bernard in Barbara Druker, ki sta jo l. 1501. dala preurediti v katoliško cerkev Vseh svetnikov.

Dežela si je oddehnila, oddehnil pa si je tudi Maribor. Mesta Židov so brez odloga zavzeli novi priseljenci, med kojimi je bilo mnogo Slovencev. Število Slovencev je rastlo počasi in dosledno, odkar je Maribor postal mesto — v 14. stoletju čitamo imena Krobath, Schunko, l. 1479. je bil

---

* Italijansko židovsko ime Morpurgo spominja še danes, da so se nekateri mariborski Židje izselili v Benečijo.

mestni sodnik Luka Jurešič — po izgonu Židov pa je naglo poskočilo; imena kakor Jančič, Mastnak, Kovač in slična so mahoma prav pogosta. Listine se manašajo samo na mesto, ne na predmestja; v teh in pri Sv. Magdaleni so bili prebivalci gotovo po večini Slovenci, če že ne po mišljenju, pa vsaj po krvi; narodna misel tedaj ni prešinjala ljudstev; tudi je nemška vlada uveljavljala svojo moč napram Slovencem v vseh panogah življenja.

Koliko odstotkov Slovencev je štelo mariborsko prebivalstvo, ne moremo povedati, pač pa vemo za približno celokupno število prebivalcev koncem 15. stoletja. Razločevati nam je notranje mesto med obzidjem in zunanje mesto, h kateremu je spadalo predmestje pred Ulrikovimi vrati (vor St. Ulreichs Tor), predmestje pred Koroškimi vrati (vor unser Frauen Tor) in ono med južnim zidom in Dravo. Naselbina ob cerkvi sv. Magdalene je veljala za kmetsko. Predmestja z notranjim mestom niso bila pravno združena ter z njim niso imela skupnega magistrata in skupnega stanovskega predstavništva; spajali pa so jih življenski, zlasti gospodarski interesi. Ohranjeni zapiski poročajo, da je imelo notranje mesto približno 185 hiš, v kojih je poleg lastnikov bivalo 35 strank, predmestja okoli 55 hiš, v kojih so z malo izjemami stanovali le lastniki. Ako na družino štejemo toliko glav, kolikor jih običajno štejemo danes, dobimo za notranje mesto 1030, za predmestja 226, skupaj 1256 prebivalcev. Če še vpoštevamo morebitne pomanjkljivosti v virih, lahko rečemo, da je imel Maribor s predmestji do 1400 duš. Nikakor tedaj ni štel med največja mesta štajerska; mesto-Radkersburg n. pr. je imelo več prebivalcev.

Vobče je v meščanstvu bilo blagostanje; najbogatejši v mestu pa so bili vinotržci, trgovci, mesarji, usnjarji in pekarji. Zelo razvito je bilo mizarstvo. Trgovske zveze je v 15. stoletju Maribor imel celo z Dubrovnikom.

Radi zanimivosti še hočemo navesti tedanje mariborske cene nekaterih živil: vol je stal $3\frac{1}{2}$ gld., krava 2 gld., tele $\frac{1}{3}$ gld., za 1 gld. se je dobilo 25 piščet, za $\frac{1}{2}$ gld. 40 ducatov jajc.

Ko so vitezi Mariborski izmrli, stá vojvodi Albreht in Leopold dala mariborsko graščino na hribu kranjskemu plemenitašu Viljemu Ostrovrharju* (tudi Svibenski, Schärffenberg) kot deden fevd. Ta pa jo je l. 1386. zastavil tedaj najmogočnejšemu plemiču na Krasu, Hugonu Devinskemu, ki je imel za ženo zelo imovito plemkinjo iz Biltovža (Wildhaus) pri Mariboru. L. 1399. je rod Devinskih v moškem kolenu izmrl in je vse imetje prešlo na mogočne in zelo bogate grofe Wallsee.

Grofje Wallsee, pod katerimi se je grad Gornji Maribor prenovil, so se vkljub svojemu bogastvu sčasoma silno zadolžili; med upniki sta bila tudi Friderik in Ulrik pl. Graben iz Graza. Njun denar je bil na mariborski graščini zavarovan. Nekoliko pred l. 1465. njima je sodišče graščino prisodilo, na kar jo je izročil kot deden fevd tudi cesar. Friderik je najbrž nekoliko let na to umrl, ker nam listina poroča, da se je l. 1469. graščina kot fevd podelila samo Ulriku.

---

* Zadnji tega rodu, Ivan, ki je umrl 14. septembra 1847., počiva v starem delu mariborskega pokopališča ob Strossmayerjevi ulici; prelomljen marmornat steber znači grob.

XVI. stoletje.

Vnuk Ulrikov, Andrej, je bil zadnji svojega rodu, umrl je l. 1556 in je bil v župnijski cerkvi sv. Janeza položen k večnemu počitku. Kdo je imel graščino za rodom pl. Graben, ne vemo, ker iz ohranjenih zapiskov ni spoznati, ali so bile imenovane osebe fevdniki ali le grajski poglavarji, kakršne je imel vladar na gradovih, ki si jih je sam obdržal. V taki nejasnosti nas puščajo zapiski do prvih let naslednjega stoletja.

Mestni grad (Burg Marburg), sedež višje sodnije za Graško in Koroško predmestje in za Melje, omejene le v toliko, da graščina ni imela svojega krvnega sodnika kakor magistrat, ampak je prihajal sodit deželni krvni sodnik, je vojvoda, oziroma cesar oddajal v najem ali na račun; l. 1514. n. pr. ga je cesar Maksimilijan dal v najem nekemu Adamu Švetkoviču. Iz listine l. 1575. izvemo, da ga je 15. septembra nadvojvoda Karel dal Ivanu Khislu za nadaljnja 4 leta v zastavo za posojenih mu 25.000 gld. Kakor je videti, se Khislom ta dolg ni plačal in zato jim je grad s pripadajočimi zemljišči ostal.

Khisli (tudi Khießl, Kißl, Kisl, Kisel) so bili Kranjci in najbrž slovenske krvi. Vid Khisl je bil v letih 1530—1546 večkrat mestni sodnik v Ljubljani in je l. 1554. dobil plemstvo s priimkom Kaltenbrunn po gradu, ki si ga je bil sezidal blizu Ljubljane. Njegov sin Ivan je užival posebno zaupanje nadvojvode Karla II. (1564—1590); opravljal je razne visoke službe; bil je mnogo let nekak minister za finance, l. 1585. pa ga je nadvojvoda postavil za mestnega sodnika Gračanom, ki so se bili lutrovskega duha zelo navzeli. L. 1590. je postal baron, umrl pa je menda l. 1605.

V prvi polovici 16. stoletja, in sicer najbrž že v prvih desetletjih, se je mesto drugokrat razširilo; vdružile so se mu hiše med južnim zidom in Dravo. Katerega leta se je to zgodilo, ne vemo; reči le moremo, da med l. 1504. in l. 1555. Da do l. 1504. te hiše niso spadale k mestu, za to imamo v ohranjenih davčnih seznamih dokaze. Da pa so l. 1555. bile spojene z mestom, nam pravi peteroogelni stolp na koncu Usnjarske ulice (Wasserturm, Pulverturm = Vodni stolp), ki nosi to letnico. Bodisi, da se ta letnica nanaša na popravo, bodisi, da znači leto nastanka stolpa, gotovo je, da so ga postavili tedaj, ko so vzhodni mestni zid podaljšali do Drave, in zato, da brani nova mestna vrata, držeča iz Usnjarske ulice; stari stolp v Židovski ulici je namreč v ta namen bil preoddaljen. Seveda so istočasno tudi na zapadni strani mestni zid potegnili do vode; tu pa je bilo mogoče nova vrata (Ländtor = Pristaniška vrata) narediti tik že stoječega okroglega stolpa.

L. 1513. je požar upepelil skoro vse mesto.* Ker je zgorela tudi občinska svetovalnica z vsemi pismi, ki so meščanom varovala zajamčene pravice, je naslednje leto cesar le-te iznova potrdil; vrh tega je ukazal, da se sme vino iz Slovenskih goric in Pesniške doline kupovati le v Mariboru.

Turki so v dobi od l. 1396. do l. 1710. triintridesetkrat navalili na Štajersko. Dvakrat, ko so se namerili na Dunaj, da ga vzamejo (l. 1529. in 1532.), se je sultan iz Carigrada napotil z 250.000 moži in 300 topovi. Kadar pa je šlo za ropanje po deželi, jih je prihajalo le po 2000 do 30.000 ter brez topov in orodja za obleganje. Izmed teh tolpa se nobena ni lotila Maribora, ker je bil dobro utrjen. Zato pa mu l. 1529. in l. 1532. nista prizanesli veliki turški vojski.

Sultan Sulejman II. je, ostavivši s svojo vojsko Carigrad maja 1529, koncem septembra čez Ogrsko došel do Dunaja, oblegal mesto, a se mu moral odpovedati, ker so

---

* Že l. 1438. in 1450. sta mesto zadela huda požara. Gotovo pa je tudi požar dal povod za prej omenjeni, l. 1363. izdani ukaz nadvojvode Rudolfa IV.

se obleganci trdovratno branili. Zato pa si je hotel jezo ohladiti na deželah, skozi katere se je vračal. Pot, ki jo je puščal za seboj, so pokrivali mrličji in zagrinjal jo je nepretrgan dim. Tako je čez Ehrenhausen, Plač in Lajtersberg prišel na jesen tudi pred Maribor.

Mestni sodnik je bil tedaj Krištof Wildenrainer, bivši stotnik ter razborit, odločen, vztrajen in pri someščanih visoko spoštovan mož. Tudi imovit je bil; imel je na Koroški cesti hišo, današnje števil. 12, v okolici pa zemljišča, n. pr. v Skokah, kjer je štajerska dežela po njegovi smrti naselila srbske uskoke. Že ko so Turki korakali proti Dunaju, je Wildenrainer začel mesto pripravljati za oblego. Ukazal je, da se med meščani opusti vsako osebno sovražstvo, in ukrenil vse potrebno, kar se tiče moštva, orožja, utrdeb in prehranitve. Vsakega moža je postavil na njegovo mesto in vsakemu je določil njegovo nalogo. Meščanom so pridno pomagali okoličani.

Turki pridero in naskočijo mesto: obleganci odbijejo napad. Turki ga naskočijo drugič, tretjič; naši obakrat še huje udarijo po Turkih, poleg tega pa gasijo požar, ki so ga sovražniki zanetili na Koroški cesti, in ki je pretil, upepeliti vse mesto. Noč in dan delajo ob župnijski cerkvi, da izpremene pokopališče v tabor, v katerem bi se branili v zadnji sili. Wildenrainer je dal meščanom na razpolago vse svoje zaloge živil, svojo hišo pa je izpremenil v bolnico za ranjence. Poročilo tudi pravi, da so si obleganci in branitelji mesta na grajskem hribu dajali pomoč po podzemskem rovu, ki je držal iz gradu na hribu v mestni grad.

Ko je sultan videl, da ne opravi ničesar, je ukazal oblego ustaviti in odiniti. V Orešju se je vojska na splavih in napihnenih volovskih kožah prepeljala čez Dravo.

Mariborčani so po odhodu Turkov pod vodstvom Wildenrainerjevimi nemudoma začeli popravljati poškodovane utrdbe; okoličani so jim zopet pomagali. Do pomladi l. 1532. je bilo delo dovršeno.

Naglica se jim je dobro poplašala, kajti že aprila tega leta se je Sulejman zopet napotil na Dunaj. Tudi tokrat je

šel skoz Ogrsko, a se je dal pri mali trdnjavi Kiseku po Nikolaju Jurešiču premotiti, da se je ustavil in jo oblegal. Junak Jurešič se je branil tako izvrstno in je napadal Turke tako spretno, da jih je močno oslabil, in je moral sultan po treh tednih opustiti ne le oblego Kiseka, ampak tudi misel na zavzemo Dunaja. Jezen se je odpravil proti Grazu. Pred Grazem je zvedel, da se mu bliža krščanska vojska; takoj jo je odkuril proti jugu in je na potu ropal, požigal in pustošil, da se je zdelo, kot bi nevidna moč vlekla velikansko plamenečo mrežo čez polja, trge in vasi.

Prve čete so dospele pred Maribor 14. septembra, sultan z glavno vojsko, ki je še vedno štela nad sto tisoč mož, pa dva dni pozneje. Sulejman je mesto obkolil, hoteč ga vzeti najbolj zato, da dobi v roke most za prehod svoje vojske. Obleganci, ki jim je bil drugič na čelu Wildenrainer, so tri hude naskoke srčno odbili. Položaj v mestu je postal tem nevarnejši, ker je začelo nedostajati streliva. Na srečo se je Sulejman odločil, da opusti nadaljnjo oblego in si postavi most sam. Dvema mlinoma na Dravi je vzel ladije, dve ladiji sta z žaganim lesom naloženi slučajno priplavali; pobral je še les, ki si ga je bil neki vinogradnik pripravil za stavbo stiskalnice, in s tem gradivom jo je mahnil kraj Drave proti zapadu in ukazal med Biltovžem in Limbušem, najbrž tam, kjer je danes bresteniški brod, narediti most. 21. septembra zjutraj je bila vsa turška vojska onkraj reke, popoldne istega dne so Turki most razdrli in nastopili pot proti vzhodu.

Ker so Mariborčani mesto tako hrabro branili in ga dvakrat oteli, jim je cesar Ferdinand I. naslednje leto odpustil 305 gld. davka.

Poprave utrdeb se tokrat niso mogli lotiti takoj, ker je bil po dvakratni oblegi večji del hiš razdjan in so sploh zelo obubožali. Najprej je bilo treba za silo poskrbeti za bivališča, potem še le se je moglo misliti na utrdbe. Značilno za Mariborčane je njih pismo iz l. 1543. do koroških stanov, v kojem jih prosijo, da jim po dvakratni oblegi, ko so prišli malone ob vse, pomagajo s smodnikom in municijo, ako bi jih zopet napadel sovražnik. Umljivo je, da se

je poprava utrdeb zavlekla čez leto 1550.; gotovo se letnica 1556 na severnovzhodnem oglu mestnega gradu naša na to popravo.

Turški navalni, vojne z Madjari, pa tudi neprestani prepiri med plemstvom, ki je preprostega moža jemalo s seboj na bojišča, so splošno nramnost zelo omajali; zavladale so brezbožnost, surovost in razne strasti, kakor prešustovanje, pijančevanje, igranje. Po svetovni vojni se nam zde take posledice kaj narayne. Pa tudi pri velikem delu duhovščine je bil čut za dolžnosti, ki jih nalaga poklic, zelo oslabel.

V tem času je v Wittenbergu na Saksonskem nastopil menih Luther; skraja je šibal izrastke na katolištvu, a kmalu je jel napadati cerkev in njene nauke ter oznanjati novo vero. V naše kraje je začelo luteranstvo prodirati prva leta 16. stoletja. Najprej se ga je poprijelo plemstvo, za njim meščanstvo, a tudi mnogo duhovnikov se mu je pridružilo. Proti l. 1525. je dunajsko vseučilišče naglo propadlo; mladi plemiči so se odpravili na vseučilišče v Wittenberg, Tübingen, Leipzig in druga nemška mesta, a so se tam tudi navzeli lutrovskega duha. Pri plemiču pa je mogla biti kriva tudi sebičnost, da je izstopil iz katoliške cerkve in se poluteranil. Nudila se mu je pri tej priliki možnost, ne le da se otrese obveznosti do župnije, ki ji je bil patron, ampak da ji odvzame tudi še ustanove in desetine, odreče najemmino za posestvo, ki ga je imel od cerkve v najem, in se končno polasti duhovniških pravic in posestev. Tudi med meščanstvom je nova vera naglo pridobila pristašev, ker je vernikom dovoljevala več svobode nego katoliška. Vendar se je lutrovstvo prvi čas širilo tajno, najbolj po knjigah, in so mu bili plemiči, meščanje in mnogi duhovniki udani na skrivnem. Zato se po splošni cerkveni vizitaciji v Mariboru l. 1528., pri kateri so izpraševali duhovnike in meščane glede verskega mišljenja, ni dalo izvedeti nič točnega in se je samo sežgalo nekoliko verskih knjig; vzlic temu komisija ni mogla dvomiti, da se je luteranstvo v mnogih duhovnikih in meščanih že globoko vkoreninilo. Prestop v novo vero se ni vršil po javni

izjavi, ampak za luterana je veljal, kdor ni več hodil v cerkev in ni sprejemal zakramentov ter se je držal predikanta (lutrovskega propovednika).

L. 1555. so se na državnem zboru v Augsburgu zedinili Ferdinand I., volilni knezi in stanovi, da uživajo protestanski stanovi* augsburške veroizpovedi isto versko svobodo, kakor katoličanje in da so temle enaki tudi zastran političnih pravic; podložnikom pa smejo deželni vladarji (na Štajerskem n. pr. Ferdinand I.) veroizpoved določiti; podložniki, ki bi ne marali za vero, so upravičeni izseliti se. S tem sklepom meščanje niso bili zadovoljni, a tudi stanovi ne.

Ferdinandu je kot vladar Štajerske l. 1564. sledil nadvojvoda Karel II. L. 1578. so pooblaščen odborniki Štajerske, Koroške, Kranjske in Goriške, zbrani v Brucku ob Muri, Karlu glede meščanstva izsilili ustno izjavo, da si sicer pridrži pravico zastran veroizpovedi v svojih mestih in trgih in na svojih posestvih, vendar hoče v Grazu, Ljubljani, Klagenfurtu in Judenburgu pustiti predikante in šole; istotako noče meščanom težiti vesti, toda nikakor ne bo trpel, da bi v mesta in trge sprejemali predikante. Netočnost te izjave je dala povod k naziranju, da je meščanstvo doseglo versko svobodo, in je visoke katoliške kroge vznemirila. Zato je Karel postal strožji v svojih ukrepih ter predikantom prepovedal bivati v mestih in trgih, meščanom pa posečati protestantske cerkve in šole, kar je pri protestantih vzbudilo še večjo upornost in še živahnejše delovanje.

Baron Volk Viljem Herberstein, lastnik bednavskega gradu, je pri sebi nastanil predikanta, ki ga je mariborsko meščanstvo, ne meneč se za voljo vladarjevo, marljivo posečalo; celo shajalo se je pri njem. Mestni župnik Jurij Siechel (recte Žehel, od l. 1558.) je mirno gledal, kako je luteranstvo podkopavalo njegovo župnijo, saj je bil sam v srcu luteran. Meščanje nam svoje versko mišljenje razode-

---

* V štajerskih stanovih je večina bila protestantskega mišljenja.

vajo tudi s tem, da so za župnika Siechela, ki ga je škof hotel odstaviti, prosili nadvojvodo in nadškofa, naj ga pustita na njegovem mestu, ker je dober katoličan in skrben dušni pastir (1583). Siechel je zares ostal mariborski župnik do svoje smrti (1586). Le ob takih razmerah je bilo mogoče, da je (1574) mestni kaplan svojega tovariša poročil in da je prvo adventno nedeljo l. 1576. v mestni cerkvi orglavec s svojimi učenci po pridigi zapel Luthrovo pesem »Aus tiefer Not schrei ich zu Dir«. Poročilu je pristavljeno, da je katoliško meščanstvo cerkev ostavilo in so v njej ostali le kmetje, ki pomena pesmi niso razumeli.

L. 1587. so luterani v Bednavi ustanovili mesto za dušeskrbstvo. Služba božja se je prvi čas opravljala v grajski kapeli. S prispevki, ki so jih založili člani luteranske družbe, okoliški plemiči in deželni stanovi, so med l. 1588. in 1598. postavili leseno cerkev, zidano hišo s hlevom za predikanta, hišo za šolo in učitelja, ki je bil obenem cerkovnik, ter z zidom ogradili pokopališče, veliko 16 kvadratnih sežnjev. Zemljišče, ki je vse to obsegalo in ki ga je podaril graščak, je ležalo na zapadni strani današnje državne ceste, kjer danes vidimo prijazen hrastov log; na južni strani je mejilo ob potoček, na severni ob kolovoz, ki drži z državne ceste h gradu.

L. 1590. je nadvojvoda Karel umrl, določivši, da morajo biti v njegovih deželah mestni sodniki katoliške vere. Slediti bi mu imel Ferdinand II., ki pa je bil še nedoleten. Do polnoletnosti sta zaporedoma vladala zanj nadvojvodi Ernest in Maksimilijan, ki sta se držala ukrepov Karlovih. Toda mariborski protestantje so vladne ukaze prezirali, sami najemali predikante in nastavljali lutrovske učitelje. Zato je Ernest l. 1592. mariborskemu mestnemu svetu ukazal, da takoj odslovi predikanta in protestantovske učitelje, odstavi protestantovske svétnike, in da meščanje takoj opusté posete bednavskega predikanta, sicer plačajo 200 cekinov globe. Mariborski meščanje se za ukaz niso zme-nili, tudi tedaj ne, ko se jim je globa povišala na 500 cekinov.

Nasprotstvo med obema verskima strankama se je sčasoma izpremenilo v sovraštvo, ki se je javljalo doma in na cesti, v šoli in gostilni in celo v cerkvi; psovanje in napadanje je bilo na dnevnem redu; vendar se mora reči, da so bili protestantje mnogo drznejši in surovejši od katoličanov, nekaj že zategadelj, ker so se zavedali, da je večji del narodnega imetka v njihovih rokah. V Mariboru sicer do dejanskih spopadov ni prišlo, vendar mestni župnik Jurij Pileator (Klobučar) poroča, da med l. 1596. in 1599. za katoličane, zlasti za katoliške duhovnike, ni bilo varno, hoditi po ulicah. Za l. 1597. je mestni svet izvolil sodnikom protestanta; dasi je v prošnji za potrditev utemeljil izvolitev s tem, da med svétniki ni bilo izbire, vladar izvoljenca ni potrdil. Do l. 1598. je število mariborskih luteranov tako narastlo, da so sklenili sezidati v Bednavi novo cerkev, predikantovo hišo in šolo pa povečati.

Preden se ločimo od tega stoletja, se nam je dotekniti še žalostne zablode človeškega duha, preganjanja čarovnic ali vešč*, kojega torišče je bil tudi Maribor.

Čara tisti, ki s tajnim zagovorom (uroki) ali z običajnim dejanjem po nadnaravnih močeh z zlemi duhovi skuša v škodo ali korist človekovo doseči nenavadne učinke, Početki čaranja segajo v prvo dobo poganstva; pa tudi vera, da ima dar čaranja po največ ženski spol, je zelo stara. Kdor si hoče ta dar pridobiti, mora s hudobcem skleniti zvezo; zapisati mu mora svojo dušo in zatajiti presv. Trojico; hudobec mu v zameno podeli čarodelno moč in povrh še bogastva.

Vešče znajo delati nevihto in točo, povzročiti, da polja in vinogradi ne rodé, da ljudje in živali zbolé, da krave izgubé mleko i. dr.; znajo pa tudi ozdravljati bolnike in kravam množiti mleko. Vedo se storiti nevidne; v ta namen si pomažejo telo z nekim mazilom, ki ga same pripravljajo. Določne noči na metlah, burkljah ali tudi na kozlih jahajo skoz zrak na tajne shode, ki jih imajo po največ

---

* Vešče preganjati je začela Francija; Švica in Nemčija sta jo posnemali. Italija preganjanja vešč ni poznala.

na gorskih vrhovih, na kojih se je v poganskih časih žrtvovalo bogovom. Pri nas so se rade shajale na Pohorju in na Donački gori; tu so s hudobcem plesale ter se gostile s človeškim in konjskim mesom. Hudobca so imenovala Federlin, Paperlin ali slično. Ker so češče učinjale zlo nego dobro, se jih je ljudstvo balo in jih je sovražilo.

Tudi sodišča so se ukvarjala z njimi. Imamo dokaze, da so se vešče že v 12. stoletju po posvetnem zakonu kaznovala s smrtjo na grmadi. Cerkev jih je v škrajnih slučajih izobčevala. Čarovništva koga osumiti je bilo zelo lahko. Na čarovništvo je kazalo vobče vse: izredna lepota prav tako kakor izredna grdost, vsaka druga telesna posebnost, šepavost, škilavost, srep pogled, zrastle obrvi, prirojeno znamenje na koži, pa tudi izredna bistrournost prav tako kakor trapost, posebno vedenje, neobično življenje, nepremišljena beseda. Vsakdo je bil v nevarnosti, da ga kdo ne ovadi; še otroci niso bili varni, zlasti ne otroci usmrčenih čarovnic. Ovajene osebe so metali v najgroznejše ječe, da bi se priznanje izsililo čimprej. Zaslivanje ni imelo namena, dognati resnico, ampak potrditi sum. Ker navadno nobena osumljenka ni priznala čarovništva, se je priznanje poskušalo izsiliti z mučenjem, ki se je stopnjevalo. Najprej so s posebno pripravo stiskali palca, da je brizgala kri, potem so s takozvanimi španskimi (od zunaj na vznoter z žreblji nabitimi železnimi) škornji mečkali goleni, da so se drobile kosti, in nazadnje so uboge žrtve še privezali na tezalnice ter jih natezali tako dolgo, da so v rokah in nogah stopile kosti iz sklepov. Zatrjevanje nedolžnosti ni zaleglo nič; izpovedbe prič so bile le obremenilne, ker si nikdo ni upal braniti veščo, da se sam ne osumi čarovništva, pa tudi ker so bili med ovaditelji taki, ki so ovadbo izvršili iz maščevalnosti. Da so mučenice dotrpele, so navadno končno izpovedale najabotnejše izmišljine. Bilo pa je tudi v gmotnem interesu sodnikov, da so obtoženko obsodili na smrt; kajti njeno premoženje se je konfisciralo in se je razdelilo tako, da je dve tretjini dobil graščak, eno tretjino pa sodniki s krvnikom. Bila je zelo redka izjema, da je bila katera obtožen-

ka oproščena. Trditi se sme, da je eno tretjino umorov zakrivila duševna slepota, eno tretjino maščevalnost in eno tretjino lakomnost. Nam se vse to zdi neverjetno, ali tedaj se je v čarovništvo in čarovnice verjelo tako trdno, kakor n. pr. mi verujemo, da se zemlja vrti okoli svoje osi in teče okoli solnca, in je vse smatralo čarovnice za najhujše zlo, ki se mora zatreti. Mnogo so tega tudi bile krive ne redke osebe, ki so si domišljale, da v istini znajo čarati. Oglašali so se sicer s cerkvene kakor s posvetne strani možje, ki so vero v vešče pobijali, a niso našli odmeva.

O čarovniških pravadah, ki so se vršile v Mariboru, so se ohranili zapisniki. Evo kratek izvleček iz ene teh zanimivih listin! Proces se je vršil l. 1546. »Marjeta Šauperl izpove, da je Marjeta Krajnar naredila jed iz kuščarjev, slepičev, gadov in krastač. Ko je Šauperl to jed okusila, se ji je začela lupiti koža. Obe sta pri Sv. Marjeti naredili tudi veter in nevihto, in sicer tako, da sta vzeli devet kamenov, dehnili nanje in jih vrgli v vodo. Pri Vobi (?) je zlodej zbral deset vešč. Te vešče so kmeta Jakoba umorile na ta način, da so na panju drevesa, ki ga je bil sam odsekal, sušile gade in krastače. Vešče Lutschenberger, Rosenkranz in Marjeta so se v čebru kopale in so trem hudobcem velele, naj vodo razlijejo čez hrib in dol; nato se je usula huda toča. O binkoštih sta Lutschenbergerjeva in Krämerjeva naredili nevihto s točo, ki je pobila vse do Radgone. Tudi sta pripravili pogačo in ž njo zastrupili štiri osebe. V Vodolah sta Kristusu na križu izteknili oči, da sta se tako storili nevidni. Tudi sta ponovno poskusili zanetiti požar in zastrupiti ljudi. Lutschenberger, Rosenkranz in Marjeta so z županjo v Metavi, Klobasnico, in z neko Cigolnico na večer dneva vseh svetnikov naredile na razkrižju pri Sv. Kungoti kopel in pomešale vanjo razno zrnje; iz te kopeli si je vsaka zajela lonček in ga nesla domov; kjer so zrnje potrosile na njivo, naj bi nič več ne rastle, kjer so vinograd poškropile z vodo, naj bi trs ne rodil več. Vsaka je imela hudega duha, ki mu je bilo ime Črni; tudi je vsaka imela zvonček in rožič; ko so zacingljale in zatrobile, jih je hudi duh odnesel k tovarišicam.

Kmetica Neža prizna, da je z Lutschenbergerjevo pila vino in šla ž njo na razkrižje, kjer je Lutschenbergerjeva klicala: »Pišek, pišek!«, nakar se je prikazal hudič in ji je dal denarja. Največ neviht sta naredili na Kremichbergu (?), kjer sta prah, zmlet iz človeških kosti v noči Sv. treh kraljev, pihali v vse štiri vetrove. Lutschenbergerjeva je bila mojstrovka vseh; z zagovorom je kravam na paši jemala mleko in je Neži pripomogla do hudega duha Pfefferla. Marjeta Pozunko prizna, da se je od Lutschenbergerjeve naučila, matere pripraviti do tega, da jedo svoje otroke. Na snegu sedé sta iz pšeničnega klasu iztresli tri zrna in iz njih skupno s hudobcem Kuhschweifom spekli kruh; ta hudobec je kot maček pogosto prišel v sobo, prinesel denarja in zopet šinil skoz okno. Pri mostu, kjer se stekata Počehovski in Cvajniški potok, sta napravili strahovito točo. Neža Cigelink, Rosenkranz, Dragmanča in Urša, hči župana v Gačniku, so si iz vina, vode, mleka, zrnja in soli pripravile kopel, da so mogle delati nevihte. Njihov duh se je zval Prokvas, Kranjičin pa Magerl. Pogosto so se na Pesniškem hribu shajale z drugimi veščami. Duhovi so bili črni ko mačke in shranjeni v zamašenih stekleničicah.« Te vešče so storile smrt na grmadi.

Tudi l. 1580. je bilo več vešč na smrt obsojenih; nekatere so sežgali, druge so zašili v vreče in jih utopili v Dravi. L. 1586. je bilo na smrt obsojenih sedem vešč, ki so jih pa zadavili.

XVII. stoletje.

L. 1596. je zavladal nadvojvoda Ferdinand II. sam, star še le 18 let. Po jezuitih vzgojen, odločnega značaja in vnet katoličan, je trdno sklenil, da v svojih deželah protestantizem iztrebi. Glavna opora in zelo vpliven svetovalec mu je bil poleg sekovskega škofa Martina Brennerja lavantski škof Jurij Stobäus. Po njegovem nasvetu je težavno in ogromno delo začel v Grazu, izročivši neposredno izvršitev petorici mož, takozvani reformacijski komisiji. Ko je komisija l. 1599. v Grazu delo opravila, so prišla na vrsto druga deželnoknežja mesta in trgi. Po nadvojvodovem naročilu je komisija najprej vse poizkusila, da pridobi krivoverce s poukom; nato jim je odvzela prisego udanosti do katoliške cerkve in pokorščine do vladarja, predikante pregnala in na njih mesto vpostavila katoliške duhovnike, protestantske molivnice preuredila v katoliške cerkve ali jih razdjala, protestantske knjige pa pobrala in sežgala.

V Maribor je dospela komisija v spremstvu vojaške četice dne 6. jan. 1600. in je ostala tu do 15. jan. istega leta. Ni se nam sicer ohranil red dnevnega dela, toda skoro gotovo je bil enak graškemu, ki ga poznamo.* Nekoliko dni pred komisijskim dnevom se je v mestu razglasil nadvojvodov ukaz, da se morajo na določen dan in določeno uro zjutraj vsi meščanje in uradniki katoliške kakor protestantske veroizpovedi zbrati v župnijski cerkvi; kdor izostane brez tehtnega vzroka, se kaznuje z globo 100 zlatih gld. Komisija je ob določeni uri stopila v cerkev. Ko so se vrata zaprla, je škof* s prižnice ogovoril zbrane vernike.

---

* Mariborska župnija je od l. 1506. spadala v krško škofijo.

* Propovedoval je v Mariboru kot načelnik reformacijske komisije sekovski škof Martin Brenner.

Po pridigi so vsakega posamez poklicali pred komisijo in ga vprašali po imenu, stanu in veroizpovedi. Kdor se je izjavil za protestanta, je bil pozvan, da se prizna za katoličana, sicer mora ostaviti deželo. Nekateri so se odločili takoj, drugi so prosili odloga, ki se jim je dovolil. Kateri so pa odločno izjavili, da se protestantstvu ne odpovedo, so dobili ukaz, da grede iz dežele; vendar se je vsakemu dal krajši ali daljši rok, do katerega naj svoje stvari uredi.

Dne 8. jan. zjutraj se je komisija odpravila v Bednavo; kar je bilo zidanega, so s smodnikom razstrelili, lesene stavbe pa sežgali; v svarilo in strah so na mestu razdejanja postavili vislice. V naslednji noči je nekdo vislice podsekal; drugi dan jih je dala komisija nadomestiti s trojnimi. Predikanta (Sigmunda Lierzerja) in učitelja so izgnali; nekoliko časa sta se še potikala po okolici, končno pa so za nju poskrbeli protestantski plemiči. Na kmete se je poskrilo več protestantskih meščanov. Med njimi je bil neki Simon Gmainer, ki je imel v mariborski okolici poleg drugih posestev tudi vinograd. Ker je ostal trdovraten, so ga izgnali, posestvo pa izročili vladi. Vinograd je l. 1607. nadvojvoda podaril graškim jezuitom. V Vinarjah je vinogradno posestvo, o kojem se trdi, da so mu bili nekdaž lastniki jezuitje; v zidani gosposki hiši št. 174 se je še do zadnjih let kazala dobro ohranjena kapelica, v kateri se je maševalo. Kaj, ko bi bilo to posestvo nekdaž Gmainerjevo? O jezuitih, ki so v naslednjem stoletju kratek čas bivali v Mariboru, ni znano, da bi bili imeli v okolici vinograd.

Kljub odločnemu zatiranju je protestantstvo v Mariboru še nekoliko desetletij životarilo. L. 1633. je bilo celo videti, kakor bi se zopet oživljalo. Pred reformacijsko komisijo se je namreč marsikateri protestant potajil, samo da je mogel ostati v deželi in ohraniti posestvo. Katoliški duhovniki se v tem času večkrat pritožujejo, da ti potuhnjenci v župniji dajejo slab vzgled in povzročajo neprijetnosti.

Naslednja leta je nadvojvoda iztrebljal protestantstvo v drugih deželah, nato pa se je lotil plemstva. Vzdrževati predikante mu je bil prepovedal že prej; zdaj je ta gospo-

da hodila v inozemstvo, kadar je bilo treba krsta ali poroke, tudi je v protestantske dežele pošiljala svoje sinove v uk. L. 1625. je nadvojvoda plemstvu prepovedal tudi to. L. 1628. je izdal manj zadnji ukaz, po katerem se naj vsak tekom enega leta vrne v katoliško cerkev. Kdor tega ne stori, mora deželo ostaviti in svoja posestva prodati; kdor v označenem času svojih posestev ne proda, jih mora v naslednjih šestih mesecih prepustiti katoliškim sorodnikom ali katoliškim prijateljem, da jih kupijo. Po tem roku jih proda gosposka. Ta ukaz je bil povod, da se je večji del plemstva iz dežele izselil.

Tudi Maribor je izgubil nekoliko plemičev. Ako jim prištejemo še meščane, ki so rajši zapustili mesto, nego se izneverili protestantstvu, je v prebivalstvu nastala precejšnja vrzel, ki je vanjo moglo stopiti zopet nekoliko Slovencev.

V veži bednavskega gradu je vzidanih nekoliko nagrobnih kamenov, ki so iz dobe po l. 1600.; zadnji je iz l. 1627. Vidi se, da so smeli protestantski plemiči menda še do l. 1628. svoje mrličke pokapati na ondotnem pokopališču.

V Mariboru se ni le razdiralo, ampak se je tudi gradilo in v tej zvezi nam je nadaljevati o Khislih. Prej pa še hočemo povedati, kedaj so pridobili graščino Gornji Maribor (Ober Marburg). Gradu ni za Wallseeji menda nikdo več popravljaj. Zapisnik meke komisije v l. 1611. poroča tole: »Grad je pust in gol ter leze na kup; glavni zidovi in oboki so tako široko razpokani, da jih treba podreti do tal, ako naj se postavi nov zid. Vrata in duri so brez ključavnic, peči in okna razbita. Zidovje je ceniti najvišje na 25.000 gld. Tudi pristava je do cela pusta; razklano zidovje je jedva 300 gld. vredno.« Leto pozneje je graščino dobil v fevd Gal pl. Racknitz, ki najbrž tudi ni nič popravljaj, neposredno ali posredno za njim pa Ivan Jakob baron Khisl,* ki je imel že mestno graščino. Zaradi razsežnih

---

* L. 1618. je pridobil Kočevje in je 19. decembra 1622 sprejel naslov grofa Kočevskega. Bartolomej Khisl je prodal Kočevje l. 1641. grofu Auerspergu.

zemljišč je bila graščina Gornji Maribor razmeroma še mnogo vredna. Kedaj je prišel Khisl na to graščino, točno ne vemo; vsé kakor se je to zgodilo pred l. 1637., ko je umrl in je fevd prešel na njegovo soprogo Ana Marijo, poprej ovdovelo baroninjo Zwickel. Ker pa je bil zakon s Khislom brez otrok, je tale posinovil svoje žene sina iz prvega zakona Jurija Bartolomeja, ki si je po očimovi smrti s cesarjevim dovoljenjem nadel ime grofa Khisla in Kočevskega. Zagospodaril je mariborskima graščinama še le po materini smrti l. 1649.; imel je še kakih 10 drugih graščin, med njimi tudi konjiško in bednavsko. Po njegovi smrti (1656) je obe mariborski posestvi do l. 1668. upravljala njegova soproga, ki ji je bilo istotako ime Ana Marija, l. 1668. pa ju je izročila sinu Ivanu Jakobu, ki je kot zadnji Khisl umrl l. 1689. Dedična, hčerka Marija Eleonora, se je l. 1692. omožila z grofom Orsini-Rosenbergom ter je imela mariborski graščini do l. 1728.

Khisli so bili odločno katoliškega mišljenja in zelo pobožni. Bivali so v mestnem gradu, ki so ga razširili in olepšali ter tu razprojali blesk, običajen sicer le na dvorih vladarjev. Tako nahajamo med leti 1684. in 1690. v gradu kapelnika, kantorja, dvornega slikarja, arhitekta, dvornega tesarskega mojstra i. dr. Pa tudi za mesto so bili Khisli velikega pomena. Storili so mu mnogo dobrega; vrhutega je iz grada med meščane prihajalo mnogo denarja. Leta 1663. n. pr. je na vzhodni strani gradu vihar podrl velik del obzidja. Ker se meščanje niso zgenili, da bi zid na novo postavili, se je grofinja-vdova pritožila. A tudi na pritožbo se ni nič zgodilo; nato je dal njen sin, ki je med tem postal gospodar gradu, postaviti zid na svoje stroške, a ga je spojil z gradom.

Najpomembnejši čin pa je navezan na ime Ivana Jakoba Khisla. Da se po dobrih duhovnikih katoliška cerkev ojači in utrdi, je nadvojvoda Ferdinand II. v deželi ustanovil nekoliko kapucinskih samostanov; ta red je bil namreč pri ljudstvu zelo priljubljen. Njegovemu vzgledu so sledili najimovitejši plemiči, ki jim je bila katoliška vera pri srcu. V njih vrsto je stopil tudi Ivan Jakob Khisl

ter l. 1613. v Mariboru ustanovil kapucinski samostan; temeljni kamen mu je položil ljubljanski škof Tomaž Hren; cerkev, posvečena Materi milosti in Pribežališču grešnikov, se je konsekrirala čez sedem let. Cerkev in samostan sta stala na mestu, kjer so danes oo. frančiškani. Pod cerkvijo si je dal grof narediti grobnico, kamor so ga pokopali. Zdaj se njegovi ostanki hranijo pod novo cerkvijo.

V gospodarskem pogledu je bilo 17. stoletje za Maribor tako slabo, da so se nekateri lotili izpiranja zlata iz dravskega peska. Tale zares vsebuje nekaj te žlahtne kovine, ki so jo iz Drave pridobivali tudi že Rimljani, vendar v tako meznatih količinah, da se je izpiranje opustilo, ker najdeno zlato ni plačalo dela. V prvi vrsti je revščino mariborskih meščanov povzročilo dejstvo, ki je zakrivilo obubožanje sploh vse Srednje Evrope; bila je to tridesetletna vojna (1618—1648). Nam, ki čutimo posledice vojne, trajajoče štiri in pol leta, ne bo težko, vsaj približno predstavljati si gospodarske razmere, ki so sledile vojni, sedemkrat tako dolgi. Trgovina in obrt sta bila uničena.

Česar meščanom ni vzela vojna, jim je ugonobil ogenj; mesto je v tem stoletju štirikrat gorelo in vsak požar je uničil malone vse hiše. Dasi so v Mariboru najbolj začeli hiše zidati že v 16. stoletju, je vendar bilo še v 17. stoletju mnogo hiš lesenih; prezreti tudi ne smemo, da je bila tedaj večina hiš združena z gospodarskimi poslopji, hlevi, skednji in parmami, natlačenimi s krmo in slamo. Zelo mnogo streh je bilo kritih še s slamo in s škodlami. Leta 1601. se je po strelu iz puške v Koroški cesti vnela parma; ogenj se je razširil tako močno, da je prizanesel samo vrsti hiš, ki je stala med Gosposko ulico in gradom, vse druge, tudi župnijsko cerkev, je upepelil z malo izjemami. L. 1648. so meščani doživeli še hujši požar; v dveh urah je zgorelo vse mesto, ponovno je gorela tudi cerkev in obč. svetovalnica; ostalo je le malo hiš. Obzidje se je zrušilo na mnogih mestih, vrh tega se je vnela še municija, ki so jo imeli meščanje pripravljeno za sovražnika. Toliko da so bile najnujnejše poprave pri cerkvi dogotovljene (1650), je na Koroški cesti neki vojak iz hudobnosti vrgel

tlečo prižigavnico v hlev; požar, ki je nastal, je meščanom upepelil vse, kar jim je bilo l. 1648. še ostalo; mnogi izmed njih si niso nikdar več opomogli. Četrtrič je gorelo mesto zadnje leto 17. stoletja. Neki služabnik blizu Koroških vrat je streljal na lastovko; vnela se je slamnata streha in ob hudem vetru je požar uničil vse stavbe v mestu, izvzemši župno in minoritsko cerkev, ulico »Windischgasse« in pet drugih hiš. Spričo tega, da se je Mariborčanom v gmotnem oziru godilo zelo slabo, je naslednja poteza ujnovega značaja kaj lepa. L. 1684. je tridneven požar upepelil ves Ptuj. Mariborčani niso imeli dati ubogim Ptujčanom denarne pomoči, pač pa so jim dovolili, da svoja vina skoz Maribor prevažajo brez vsake mitnine.

Nadlog še ni bilo dovolj; požarom se je pridružila kuga, ki se je v 17. stoletju v Mariboru pojavila petkrat in je najhuje razsajala l. 1680. Nastopila je v juliju in je trajala do decembra. Bila je to prava azijska kuga, ki se je, neznano kedaj, zanesla k nam. Začenjala je z vročico, žejo in splošno telesno slabostjo; po telesu so se prikazale bule, pod pazduhami, ob čeljustih in dimljah so otekale mezigovne žleze in povzročale grozne bolečine; bolnikom se je omračila zavest, nekatere je trlo, drugi so se vedli, kakor bi stekali; bule so se omečile in začele gnojiti; v treh do štirih dneh je bolnik navadno umrl. Mrličje je nabreknilo, porjaveli so, osineli ali celo očrneli. Ker so ljudje vedeli, da je bolezen nalezljiva, so od bolnikov bežali in jih prepuščali samim sebi; toda ker so bili že okuženi, jih to ni rešilo. Ob tedanjem stanju zdravništva nihče ni vedel, kako bi se te bolezni varoval, še manj, kako bi jo vračil. Kjerkoli je nastopila, je tedaj pomenila grozno šibo za prebivalstvo.

V ptujskem minoritskem samostanu shranjujejo zapiske o kugi l. 1680. v Mariboru. Po teh zapiskih je za njo umrlo 483 oseb, t. j. ena tretjina vsega prebivalstva; nekatere obitelji so do zadnjega člana izmrle; ko je prenehala, je bilo več hiš v mestu praznih. Umrli sta za kugo tudi 2 kapucina, ki sta obhajala bolnike, in frater, ki ju je spremljal. Le v hiši Koroške ceste števil. 24, ki je bila zidana l.

1533. in je torej vse požare srečno prebila, ni umrl nihče. Bila je last peka Murmanna; njegova žena je kupovalcem podajala pecivo na železni lopati skoz okence, denar pa je sprejemala v žlico, nalito s kisom. Mrliče so pokapali na posebnem pokopališču; izbrali so v ta namen zapadni konec današnje Frančiškanske ulice (hišna števil. 20). Ko so l. 1864. ondi kopali pesek za kazino, ki so ga tedaj zidali, so poleg človeških kosti našli mnogo svetinjic in medenih križcev, položenih mrličem v grobove.

V tej sili so se Mariborčanje zatekali k Bogu in so se mu zaobljubovali. Predmet take zaobljube je cerkviča sv. Barbare na hribčku, ki ga imenujemo Kalvarijskega. Temeljni kamen se je položil maja l. 1681.; gradivo so Mariborčani znosili na hrib sami, tudi so sami zidarjem stregli. Takisto se je baje Marijin steber z obkrožujočimi ga kipiči svetnikov na Glavnem trgu postavil pri tej priliki; na podstavi stebra sicer čitamo kronogram, ki vsebuje letnico 1743, vendar ni izključeno, da je spomenik starejši.

Kuga je Slovincem malo na širje odprla mestna vrata. Sicer se je naš živelj že po izgonu Židov, po opetovanih oblegah in po izselitvi protestantov nekoliko ojačil; vendar je bil pritok najmočnejši po kugi. To sklepamo zopet le iz osebnih imen, ker statističnih podatkov glede narodnosti ni. Imena duhovnikov, med katerimi so slovenska čedalje pogostejša, nadalje poročila, da je bil izborni govornik Žiga Landsmann l. 1549. pri mestni župni cerkvi nameščen kot slovenski propovednik, Mihael Posek pa l. 1656. kot slovenski kaplan, končno dejstvi, da se kot slovenska propovednika imenujeta Urban Jamuker († 1694) in beneficijat pri cerkvi Vseh svetnikov Jurij Raglovič († 1700), glede številnega razmerja Slovencev in Nemcev v mestu ne povedo nič, ker je mestna župnija obsegala tudi sedanjo župnijo frančiškanov.

Tudi v 17. stoletju je bil Maribor priča čarovniških pravad, ki so se končale z obsodbo na smrt. Naziranje o veščah se v obče ni izpremenilo; l. 1656. je cesar Ferdinand III. ukazal v svojem deželnem sodnijskem redu: »Pravo čarovanje, izvršeno v zvezi s hudičem, naj se kaznuje

s smrtjo v ognju; iz posebnih vzrokov, nadalje ako škoda ni velika in ako je vešča izpokorna, se more smrt v ognju omiliti v toliko, da se obsojenec poprej obglavi.«

Umolknilo pa tudi niso glasovi, ki so čarovništvo tajili in preganjanje vešč ostro obsojali. Pojavljali so se po največ iz duhovniških vrst, katoliških kakor protestantskih. Najgloblji učinek sta v tem oziru povzročila spisa jezuita Speja (1631) in reform. propovednika Bekkerja (1691).

Večino mestnega prebivalstva so tvorili obrtniki. Obrtnikom se je razmerno dobro godilo; temule je v veliki meri bila vzrok stanovska organizacija. Ta je prvotno bila cerkvena bratovščina in menda obsegala vse obrtnike mesta; pozneje se je po rokodelstvih ločila in je vsako imelo svoje cerkveno bandero, praznovalo svojega patrona in navadno tudi imelo v cerkvi svoj oltar.

Prav kmalu pa so se te bratovščine začele tudi zanimati za svojo gmotno blaginjo in se tako prelevile v strokovne organizacije s pravili, ki so si je sestavile skupno z mestno in državno oblastjo; ta pravila so dajala posameznikom važne obrtne in politične pravice. Najstarejša pravila štajerskih obrtniških organizacij, ki so se ohranila, segajo v drugo polovico 14. stoletja. Danes teh organizacij ni več, prenehale so z novelo obrtnega zakona l. 1859. Ob nebitvenih izpremembah so se ohranile do l. 1732., ko je cesar Karel VI. izdal Generalni red za rokodelce, po katerem so se morale ravnati vse rokodelniške družbe. Umestno se nam tedaj zdi, da si jih ogledamo še v tem stoletju. Tedanje mestno življenje se v njih zgodovini zrcali najčistejše.

Vsi mojstri in pomagači točno omejenega okraja, ki so izvrševali isto ali slično rokodelstvo, so tvorili ceh. Maribor je bil sedež blizu 20 cehov. Obseg cehov se je izpreminjal. Mariborskemu cehu jermenarjev so l. 1637. razen mestnih mojstrov in pomagačev pripadali še jermenarji do Braslovč, Velikovca in Celovca, cehu kovačev l. 1491. vsi kovači med Dravo in Muro. Izmed cehov, ki jim je bil sedež Maribor, je le eden obsegal dvoje vrst rokodelcev:

zidarje in kamenarje. Vsi drugi so šteli po eno vrsto rokodelcev.

Namen cehov je bil: 1. da se v okraju (mestu ali trgu) stalno vzdržuje toliko število rokodelcev, da je ne le zaščeno potrebam po rokodelskih izdelkih, temveč tudi, da more vsak rokodelc pošteno živeti; 2. da se nekvalificirani in izven cehov živeči rokodelci iz konkurence izključijo; 3. da se izposluje najugodnejši nakup surovin; 4. da se odjemalcem nudi jamstvo za solidnost izdelkov; 5. da se delo dovrši pravočasno; 6. da se blago prodaja za poštene in enake cene; 7. da se zabrani prevelika produkcija kvalificiranih rokodelcev; 8. da se zabrani prevelika produkcija blaga; 9. da se tako učenci kakor tudi pomočniki svojih rokodelstev temeljito izuče; 10. da si pomočniki z delom v tujini in s spoznavanjem tujih razmer pridobijo strokovno usposobljenost in splošno izobrazbo, ki je mojstru treba; 11. da učenci napredujejo tudi krščansko-nravno in da si mojstri in pomočniki prizadevajo, vselej in povsod dajati vzgled krščanske nравnosti, in 12. da rokodelske časti ne omadežuje niti rokodelc sam niti kdo drug.

Cehovni red je v podrobnem določal, kako hoče ceh doseči svoj namen. Po cehovnih redih je n. pr. smelo biti v Mariboru l. 1491. pet kovaških in l. 1672. pet mizarskih mojstrov; mizarski mojster je smel imeti po tri pomočnike, učencev pa sploh noben mojster ni smel imeti več kot enega. Zaradi zanimivosti mimogrede navajamo nekatere starodavne mariborske obrte, ki jih danes ne poznamo več; tako je bil l. 1452. v Mariboru »Bogenmacher«, ki je izdeloval loke, »Pfeilschifter«, ki je izdeloval puščice, »Schwertfeger«, ki je izdeloval meče, »Sporer«, ki je izdeloval ostroge, »Zinngießer«, ki je lil kositrne reči, leta 1621. »Fatschenkrämer«, ki je prodajal povoje, in l. 1669. »Fatschenmacher«, ki je izdeloval povoje. Nekvalificiran pačivec (samouk) ali kvalificiran, toda izven ceha živeč rokodelc* je bil ostro kaznovan, ako se je izvedelo, da je

---

* Oboji, na kmetih živeči, so veljali za pačivce. Nemški so se zvali »Störer« ali »Störrarbeiter«. Ti so najhuj hodili naroč-

delal za plačilo, kaznovan pa je bil tudi član ceha, ako je bil ž njim v delovski ali kupčijski zvezi. Dobavljanje surovin je bilo poverjeno izvestnim članom (porazdeljeval jih je načelnik ceha), ali pa se je naznanilo mojstrom, kje in kedaj je kaj dobiti. Cene surovinam je določeval ceh. Ako je mojster videl, da naročenega blaga do dogovorjenega roka ne more izgotoviti, ali ako je bil z naročili preobložen, so bili somojstri dolžni, da so mu posodili svoje pogrešljive pomagache. Dnevni delovni čas je bil v obče daljši od današnjega; zjutraj se je začelo delati ob 5. uri, zvečer se je delo nategnilo po zimi do 7., 8., po letu do 9. ali celo 10. ure. Čim dalje se je delalo, tem več se je koncem tedna izplačalo pomagačem in učencem. Ceno izdelkom je določal ceh, ne nad njo in ne pod njo se ni smelo prodajati. Katere kakovosti je surovina, po čem se plačuje, kakšni so izdelki, kako in po kateri ceni se prodajajo ter kako mojster najema delovne moči, so nadzirali načelniki cehov, včasih tudi posebni komisarji, ako jim je ta posel naložila oblast.

Danes sta uk in izvrševanje obrta dostopna vsakomur; v časih, ko je bilo rokodelstvo svoboden stan, ni bilo tako. Kdor se je hotel učiti obrta, je moral biti zakonski otrok svobodnih staršev; razen tega je zadel še ob težave, če mu oče ni bil član ceha istega okraja. Brez vsake neprilike je stvar potekla le tedaj, ako se je sin poprijel rokodelstva očetovega. Mojstru, ki ga je bil voljen sprejeti, je moral pripeljati dva poroka, da jamčita za škodo, ki bi jo utegnil povzročiti mojstru; plačati je moral tudi aro. S tem je bil sprejet na poskušnjo, ki je trajala dva do osem tednov. Ako je poskušnjo dobro prebil, ga je mojster prijavil pri cehu, na kar je bil pri prvem prihodnjem zborovanju ceha po temeljitem pouku in slovesni prisegi sprejet za učenca. Zdaj sta mojster in njegova žena stopila na mesto staršev; učenec je postal član mojstrove družine, dobival je pri njej stanovanje, hrano, obleko in druge potrebščine; mojstru in njegovi ženi je bil dolžan pokorščino

---

nikom na dom delat. Nemci so temu rekali »auf die Stör gehen«; odtod naš ljudski izraz »v (na) štero hoditi«.

in spoštovanje, kakršno je dolžen otrok staršem; pred vsakomer je moral biti dostojen, vesti se je moral mravno ter se izogibati vseh zapeljivih svoboščin. Uk je trajal navadno tri, pa tudi štiri leta, kakor je pač določal cehovni red. Ako je učna doba potekla v mojstrovo zadovoljstvo, je moral učenec s posebnim delom dokazati usposobljenost za pomočnika. Nato se je pri članih ceha trikrat vprašalo, ali bi kdo ugovarjal, če bi se proglasila dovršitev uka. Po ugodnih odgovorih je načelnik vpričo vseh članov ceha, navadno pri glavnem letnem zborovanju, ki se je vršilo na dan sv. Rešnjega Telesa, slovesno proglašil, da je I. I. dokončal uk; novi pomočnik je plačal v cehovno blagajno predpisano takso in je sprejel s cehovnim pečatom potrjen prepis izvirnega učnega pisma. S pojedino se je slovesnost zaključila. Navada je še bila, da je mojster bivšemu učencu dal popolno obleko.

Tudi pomočniki so pri svojih mojstrih dobivali vse, česar jim je bilo treba. Tudi oni so se smatrali za člane družine. Kakor glede dela, tako je moral biti pomočnik mojstru pokoren tudi glede nramnega vedenja. Zvečer je moral biti ob določeni uri doma, udeleževati se je moral skupnih domačih pobožnosti, ob nedeljah in praznikih biti pri sv. maši in pridigi, sprejemati sv. zakramente, ni smel imeti nespodobnega znanja itd. Neskladnosti med mojstri in pomočniki je izravnaval cehovni načelnik. Pomočnik, ki je hotel postati mojster, je po izvestnih letih dela v domačem kraju moral za nekoliko let v tujino. Na potovanju se mu ni godilo slabo. V vsakem mestu in večjem trgu je našel cehovno prenočišče, kjer se mu je postreglo sicer skromno, a brezplačno. Organizacija mu je bila tudi v pomoč, da je lahko našel delo, če ga je želel; in kjer ga je sprejel, je v cehu in pri mojstru zopet imel topel dom.

Pomočnik je mogel postati mojster, ako se je kje mojstrsko mesto izpraznilo, ali se je število mojstrov pomnožilo. Kdor je bil že nekoliko let član ceha, je imel prednost, ako je bil na dobrem glasu in se je mogel izpričati z vsem, kar se je od njega zahtevalo; potrebno je bilo tudi meščanstvo; ako ga še ni imel, je moral prositi zanj. Naj-

laglje je prišel do cilja, ako je dobil za ženo vdovo po mojstru ali njeno hčer. Končno pa je bil uspeh vendar odvisen od tega, kako je izvršil preizkusno delo za mojstrstvo. Ta dela so bila v vsakem cehovnem redu točno označena. Mizarski pomočnik mariborskega ceha n. pr. je moral narediti omaro za obleko z arhitekturo. Delo se je vsemu cehu izročilo v presojo; ako je imelo več hib, je moral pomočnik ponovno iti v tujino v uk; neznatni pogrški so se poravnavali z globami, ki so se stekale v cehovno blagajno, mojstrstvo pa se je priznalo. Ako je bil novi mojster samec, se je moral tekom leta oženiti.

Varstvo rokodelske časti ni bila puhla fraza. Ne o sedanjem, ne o prejšnjih mojstrih se ni smelo govoriti slabo. Učenec je moral spoštljivo pozdravljati pomočnika, oba pa mojstra. Nekateri cehovni redi so predpisovali, da se sme učenec na ulici prikazati le popolnoma oblečen, ali da sme brez plašča iti le do tretje hiše, nikakor pa da ne sme po mestu hoditi bos in gologlav, in slično. Čudno se nam zdi danes, če beremo, da je veljalo za nečastno tudi kupovati in prodajati blago, ki se je bilo izdelalo izven cehovnega okraja.

Cehovni red se je shranjeval v posebno lepo izdelani skrinji, ki se je navadno zaklepala z najmanje dvema ključavnicama; ta skrinja je vsebovala še druga za ceh važna pisma, zapisnike zborovanj, matice učnih pisem, cehovni pečat in denar, kar ga je ceh imel. Cehovna skrinja je bila cehu sveta, članom ceha je pomenila duševno središče. Ako skrinje ni imel načelnik ceha na svojem domu, je stala v cehovni zborovalnici; ta je bila v hiši, ki so v njej potujoči pomočniki dotičnega rokodelstva dobivali prenočišče. V ta namen najpripravnejše hiše so bile gostilne (dom čevljarjev v Mariboru n. pr. je bila vsaj zadnji čas hiša št. 12 Vetrinjske ulice). Gostilničarju in gostilničarki so cehovni člani rekali oče in mati.

Zborovalo se je po navadi najmanje dvakrat na leto: na dan sv. Rešnjega Telesa gotovo, često pa tudi še na nedeljo, ko se je obhajal god župnijskega patrona. Zborovanje se je vršilo po popolni službi božji, h kateri je na dan

sv. Rešnjega Telesa spadala tudi procesija, ki so se je morali udeležiti vsi člani cehov s svojimi banderi in gorečimi svečami. Bandera so imela obliko cerkvenih bander, poslikana so bila s svetniki, ki so jih razna rokodelstva častila kot svoje zaščitnike, ter so se hranjevala v cerkvi. Po procesiji so šli mojstri in pomočniki ceha zborovat; udeležba je bila obvezna. Orožje, ki so ga v cehu včlanjeni mojstri in pomočniki smeli nositi javno, pa tudi nože so morali pred vstopom v zbornico odložiti. Vstopiti so smeli le gologlavi. V zbornici jih je sprejel načelnik ceha (imenovali so ga tudi cehovnega mojstra), stoječ pred cehovno skrinjo. S stropa sobe je navadno visela steklena skrinjica z lično izdelanim rokodelskim znamenjem.* Načelnik je odklenil cehovno skrinjo in zborovanje je bilo otvorjeno. Vsaka nedostojna ali surova beseda je bila strogo prepovedana in se je kaznovala z globo. Ako se je kdo spozabil, da je k zborovanju prišel vinjen, ni smel v zbornico in naložila se mu je občutna globa. Predno se je pristopilo k dnevnemu redu, je moral vsak član vse navzoče trikrat pozvati, naj se javi, kdor ve o njem kaj neugodnega. Obtožbe so se morale dokazati. Ako se obtoženec ni mogel oprati očitkov, ga je ceh izobčil, oziroma tudi naznanil sodišču.

Kakor vidimo, je bilo nravno jedro cehov krščansko, in še vedno so cehe tudi imenovali bratovščine. Najbolj kot bratovščine so se cehi povzpeli do del, ki jih sicer rodi le krščanska ljubezen do bližnjega. Ta ljubezen se je udeleževala v sili, v boleznih in tudi še po smrti cehovnih članov. Revne, za delo nesposobne mojstre in uboge vdove je bratovščina stalno podpirala. Ako je član bratovščine obolnel in doma ni imel dovoljne strežbe, so mu tovariši (tudi mojstri mojstru) stregli na domu, ali pa so ga spravili v bolnišnico, kateri je ceh plačeval redne prispevke. Te ljubezni so tudi učenci bili deležni. Ako je član ceha umrl, so ga člani polnoštevilno spremili na zadnjem potu; ceh je zanj dal služiti sv. mašo in opraviti molitve, ki se v

---

* Nekoliko cehovnih skrinj in steklenih skrinjic z rokodelskimi znamenji je videti v muzeju.

cerkvi opravljajo za rajne. Po potrebi je bratovščina prevzela pogrebne stroške.

Oglejmo si mariborsko meščanstvo še z druge strani! Priliko nam nudi zanimiv spis iz leta 1671. Civilnopravno varstvo, ki ga je mesto izvrševalo nad meščani, ni nehalo onkraj obzidja, tudi ne na koncih predmestij, ampak se je raztezalo na večji okoliš*, ki pa ni bil tako obsežen kakor kriminalno-sodni in ki so ga meščanje včasih obhodili, da se je meja pregledala, na novo označila in se navzočim dobro vtisnila v spomin. Tak obhod je imel slavnosten značaj. Včasih pa je bil tudi povod, da se je dobra volja prevrgla v razposajenost ali celo surovost. Obhod se nam v glavnem opisuje takole:

27. aprila 1671 zjutraj se je začel obhod z godbo in razvitimi zastavami. Načeloval mu je mestni sodnik g. Valentin de Bevorgo, ki sta mu sledila Ivan Drašič kot poročnik in Gregor Ludvik Neger kot praporščak meščanov; temale so se privrstili svetniki Waißl, Kebrič, Haller, Saydach in Reinier ter najstarejši meščanje. Vsi so bili na konjih. Povorka se je pomikala skozi Dravska vrata proti Radvanju. Od ondod je krenila proti Teznu; v staro, nizko bukev so zabili žrebelj, ki so vanj dečki morali prej ugrizniti. Navkreber proti Pohorju se je to ponovilo pri več drevesih in križih. Pri veliki živi skali se je povorka ustavila; zagrmel so salve, zadonele trobente in zadrobili bobni, na kar je mestni sodnik obdaril bobnarje z majhnimi darovi. Nadalje so prišli do stare bukve, v katero je bila vklesana roka. Do Bolfanškega studenca so obnovili mnogo križev in žrebljev ter vrezali nekoliko črk v drevesa. Malo pred Sv. Bolfankom sta prišla naproti oskrbnik limbuški in Pavrič (iz Fale), da ugovarjata proti nadaljnjemu prodiranju. Pobožno so stopili v cerkev; dečki so dobili nekaj drobiža, pa tudi nekoliko zaušnic, in razmetalo se je nekaj srebrnih beličev. Odtod so se vrnili skoz gozd navzdol in so obnovili vsa stara mariborska znamenja. Tu pa se je zgodila nesreča: Jakob Seyrer je spro-

---

* Nemški se je zval »Burgfried«.

žil pištolo in je slučajno zadel svojega enajstletnega nečaka. Odtod se je povorka v lepem redu vrnila v mesto.

Naslednji dan so jahali črez dravski most na Tezno. Ko je prišla povorka z godbo in vihrajočimi zastavami do ceste v gozdu, jim je g. Penič z odposlancem slivniškega grofa in kopico kmetov zastavil pot, češ, da so na tem mestu Mariborčane že pogosto zarubili. Ko so Mariborčani nadaljevali razmejitev proti Račam, so jih Slivničani pod Peničem napadli; z obeh strani so žvižgale krogle; razvila se je prava bitka, v kateri je bilo nekaj oseb ranjenih in so Mariborčani zmagali. Povorka je ob godbi in petju nadaljevala obhod in se je zvečer vrnila v mesto.

Tretji dan so se skoz Vrata naše ljube Gospe napotili iz mesta in razdrli mnogo ograj, ki so neupravičeno stale na mestnem ozemlju; nato so ubrali pot proti Kamnici in Sv. Urbanu; grede so v drevesa zabijali žreblje ter vrezovali križe in črke. Na večer so dospeli v mesto brez posebnih dogodivščin, le meščana Ahacija Pellizerollija je skoz suknjo, oprsnik in dve srajci v pleča zadel strel od mokrega papirnatega zatiča.

Četrty dan so skoz Vrata sv. Ulrika šli proti Melju, podrli mnogo ograj, krenili čez takozvani Zidani most na Cvajnik in končno v Počehovo. Tu se je med meščanoma Kotnikom in Mumblom vnel resen prepir in je moral Kotnik mestnemu sodniku izročiti pištolo ter se v spremstvu straže vrniti v mesto. V najboljšem redu je povorka zvečer dospela na dvorišče občinske svetovalnice, kjer so se vsi zahvalili vsem in se je vsak pri vsakomer poslovil.

Ako si predočimo splošno posurovelost po tridesetletni vojni, moramo priznati, da so Mariborčanje vredni pohvale.

Sklepajoč to poglavje, še omenjamo, da je dobil Maribor sredi 17. stoletja prvo stalno garnizijo.

XVIII. stoletje.

Najprej nadaljujemo poročilo o posestnikih mariborskih graščin. Marija Eleonora grofinja Orsini-Rosenberg, roj. Khisl, je živela razsipno; njena zapuščina je prišla v konkurz. Med glavnimi upniki je bil tudi njen bratranec Frančišek Jakob grof Brandis, ki je skupno s svojo sestro Marijo Katarino, omoženo grofinjo Draškovičevo, zahteval obe mariborski graščini. Še l. 1728. sta se z vdovcem grofom Orsini-Rosenbergom pogodila tako, da prevzameta plačilne obveznosti po pokojni sestri in si za bivališče izbereta Maribor, zato pa jima pripadeta obe mariborski graščini. Frančišek Jakob Brandis je svojo sestro preživel in je tako podedoval njen delež na imenovanih graščinah; sam je umrl l. 1746. Sledil mu je sin Henrik Frančišek Adam. Ta je dal grajsko razvalino na hribu podreti in boljši material zvoziti v Bednavo, kjer so stavili nov grad. Iz ostankov so l. 1784. postavili piramido ter vanjo vzdali kovinsko ploščo z nemškim spominskim besedilom*, ki pa

---

* Hier stand die Veste Mahriperg vor mehr als tausend Jahren
Zum Trotz der Hunnen, Wenden und anderer Feindsgefahren.
Ein Markgraf Ottokar, der Erste dieses Namen,
Hat es vom Grafen Bernhard erkaufte an einen Stayrer.
Nicht Alterthum noch Feinde hat dieses Schloss verletzt,
Man zählt tausend hundertfünfundzwanzig Jahre,
Da stand nur die Mauern, sonst als verzehrte ware;
Den Hügel drückte nur der unnütz schwere Last,
Bis Heinrich Graf von Brandis den edlen Schluss gefasst,
Die Steine zu verwenden, zu machen grossen Bau,
Sowohl zum Hause Gottes als des Schloss Windenau.
Nun steht der freye Hügel vom Steinenlast' entbürdt',
Mit fruchtbar schönster Krone der Achenzweig geziert.
Im tausend sieben hundert achtzig, wo man noch viere zehlt,
Ward' diese Pyramid' zum Denkmal aufgestellt.

se ne zлага z zgodovinskimi dejstvi. Ta piramida je dala hribu sedanje ime. Ker je Henrik Frančišek Adam grof Brandis imel le hčer, ki se je ponunila, je z oporoko za dediča določil svojega bratranca Ivana Brandisa, ki je po njegovi smrti l. 1790. prevzel graščini.

Leta 1711. so v Mariboru zadnjikrat obsodili vešče na smrt. V izobraženih krogih države, kakor Srednje Evrope sploh, je čedalje bolj prodiralo prepričanje, da je vera v čarovništvo prazna in da si je človeštvo s preganjanjem ubogih bitij, ki sta jih nespamet in zloba ožigosali kot vešče, naprtilo strašno krivdo. Končno je zmagal zdravi razum. Mnogo je k temu pripomogel spis pravnika dr. Thomasiusa (1701 in 1712). L. 1766. je cesarica Marija Terezija preganjanje vešč z ukazom prepovedala.

Maribor je v 18. stoletju doživel mnogo izprememb, ki so bile povečini posledice dveh stremljenj. Prvo, splošno evropsko, je vtisnilo temu stoletju pečat in se zove prosvitljenost. Drugo je domače in političnega značaja: Hohenzollernci so postali zlasti po sedemletni vojni nemški cesarski kroni Habsburžanov opasni. Da si jo ohranijo, so morali Habsburžani kot sosedje enojezične nemške države Hohenzollerncev raznovrstne avstrijske narode s centralizmom, nemško šolo in vsestransko germanizacijo zgnesti v maso, ki bi nosila vsaj nemško etiketo; razen tega je morala biti država na morebitno nasilno odločitev pripravljena tudi denarno. Da se iz državljanov iztisne kar največ davka, jih je trebalo gospodarsko ojačiti, naložiti davek pa tudi vsem onim, ki ga dotlej niso plačevali. Če je Marija Terezija (1740—1780) pri svojih reformah postopala preudarno, je njen sin in naslednik Jožef II. (1780—1790) z vso paro delal.

Že izza 16. stoletja so na predpis dače vplivali deželni stanovi čedalje tem odločneje; nazadnje so davek plačevali le meščani in svobodni kmetje; plemstvo in duhovništvo ga je bilo prosto. V Mariboru sta imela ta dva stanova mnogo hiš, ki so se zaradi davčne prostosti zvale »Freihäuser«, v bližnji okolici pa velika posestva; imenujemo le mestni grad, hišo »Freihaus« grofa Lanthierija (v zad-

njem času vojašnica, ki so jo podrli, ko so razširili Glavni trg), hišo grofa Rabatte (Vetrinjska ulica št. 30), hišo pl. Rosenbüchla (Vetrinjska ulica št. 16), samostan minoritov, sosedno hišo »Seitzerhof«, ki jo je od minoritskega samostana ločil le zid, hišo viteškega reda sv. Ivana (Vetrinjska ulica št. 26), izmed okoliških posestev Meljski dvor viteškega reda sv. Ivana*, Racerjev dvor admontskih benediktincev. Zakon iz leta 1748. pa je vsem posestnikom brez izjeme naložil primeren davek, torej tudi plemstvu in duhovništvu.

L. 1749. se je sodstvo ločilo od uprave in so se za upravo ustanovili okrožni uradi. Tudi Maribor je postal središče okrožja in sedež okrožnega urada. Mariborsko okrožje je obsegalo sodne okraje Deutsch-Landsberg, Leibniz (le do Mure), Mureck (na južni strani Mure), Radgono (na južni strani Mure), Eibiswald, Marenberg (le do Drave), Arnfels, Maribor l. b., Sv. Lenart, Gornjo Radgono, Ljutomer, Ormož, Ptuj in Maribor d. b. Okrožni uradi so bili prva inštanca v vseh političnih stvareh, posredovali so med vlado in krajno gosposko, zlasti pa so imeli braniti kmetskega človeka v borbi z objestnim graščakom.

Ozrimo se na šolstvo. Osnovna šola je bila nemška, kar lahko sklepamo že iz imen učiteljev, kolikor jih poznamo. L. 1774. je Marija Terezija s »Splošnim šolskim redom za nemške normalne, glavne in trivialne šole v vseh c. kr. dednih deželah« oživotvorila organizirano nemško osnovno šolo. V vseh manjših mestih in trgih, na kmetih pa vsaj pri vsaki župnijski cerkvi in pri zelo oddaljenih podružnicah so se morale ustanoviti trivialke. V vsakem okrožju je morala biti najmanj ena glavna šola s 3 do 4 učitelji in katehetom, na sedežu šolske komisije (za Štajer v Grazu) pa štirirazredna normalna šola z razširjenim učnim načrtom glavne šole, združena s trimesečno preparandijo (pripravnico za učitelje). Po tem šolskem redu je dobil Maribor l. 1782. glavno šolo; potreba je zahtevala, da se je glavni šoli l. 1812. pridružila še preparandija.

---

* Že od l. 1279; grad je stal še do l. 1844.

Tudi gimnazijo je dobil Maribor v tem stoletju, in sicer še pred glavno šolo. L. 1644. je začel ruški župnik Jurij Kozina dečke poučevati v gimnazijskih predmetih. Število učencev je rastlo leto za letom in se je kmalu tako pomnožilo (najvišje število 220), da so imele Ruše pravo, popolno gimnazijo, ki je slula po vsej deželi in tudi onkraj meja; posečali so jo sinovi najimenitnejših plemiških rodbin in vzgojila je mnogo slovitih mož raznih stanov. Župnikom so pri vzgoji in pouku pomagali kaplani. L. 1757. so se v Mariboru naselili jezuitje.* Naslednje leto so ustanovili gimnazijo (Koroška cesta št. 1), ki jo je omogočila zapuščina jezuita Vojteha grofa Purgstalla v iznesku 45.000 gld. Posledica je bila, da je ruška gimnazija izgubila učence in morala prenehati. L. 1767. se je po podpori gospe Ane pl. Stubenberg položil temeljni kamen cerkvi sv. Alojzija, zaščitnika učeče se mladine. L. 1773 pa je papež Klemen XIV. razpustil jezuitski red in s tem primoral mariborske jezuite, da so se razdružili. Gimnazijo je l. 1775. oživila država; prvi čas so še poučevali jezuitje, pozneje pa piaristi in posvetni profesorji; šola je imela pet razredov. Ravnatelji so bili skraja mestni župniki, pozneje okrožni glavarji.

Iz te dobe se nam je ohranilo zanimivo poročilo, ki nam pojasnjuje veljavo slovenskega jezika na tem zavodu. Zavod je bil čisto nemški; toda blagemu ravnatelju, mestnemu župniku dr. Andreju Kavčiču (1785—1794) je bila skrb, da se je slovenska mladež začela zanimati za svojo materinščino, jo vzljubila in se je marljivo učila. Pri slovesnem sklepu šolskega leta 1790/91 je imel učenec Jože Ermenc govor »O vrlinah in koristi slovenskega jezika«. Tri leta pozneje se je na prošnjo ravnateljevo določilo iz verskega zaklada 20 štipendij po 15 gld. za tiste učence, ki dokažejo pri posebnem pismenem izpitu ob koncu šolskega leta najboljše uspehe svoje marljivosti.

Izpremembe pa so posegle tudi v cerkvene razmere. S »Tolerančnim patentom« je Jožef II. leta 1781. dovolil

---

* Solnograški nadškof je dovolil naselitev s pogojem, da bosta med jezuiti-misijonarji vsaj dva zmožna slovenščine.

protestantom augsburške kakor helvetske veroizpovedi postaviti molilnico in šolo, kjer je najmanje 100 protestantskih družin v občini. Isto so poskusili doseči Židje, a niso uspeli; zadovoljiti so se morali s tem, da se jim je l. 1783. dovolilo posečanje sejmov v Ljubljani, Klagenfurtu, Grazu in Linzu; strogo pa jim je bilo zabranjeno, muditi se v teh mestih preko sejmskih dni, ali opravljati v njih druge posle; tudi niso smeli na potu na sejem ali s sejma barantati. Popolno svobodo jim je dal še le državni osnovni zakon z dne 21. decembra 1867.

Meseca januarja l. 1782. je Jožef II. izdal takozvani razpustni zakon, ki je marsikateremu samostanu v Avstriji storil konec. Vrhtega je ukazal zapreti vse cerkve, ki so se mu zdele nepotrebne. Poslopja je dal večinoma v uporabo vojaštvu, hišni inventar in zlatnine je posvetna oblast prodala po dražbah, denar in zadolžnice poslala na Dunaj, knjige in rokopise oddala knjižnicam, cerkveni inventar pa porazdelila na cerkve novih župnij, ki so se ustanovile, kjer jih je bilo po zakonu treba; s čistim izkupičkom se je ustanovil verski zaklad, iz katerega naj bi se podpirale nove župnije.

Oba zakona sta Maribor občutno zadela. Prva žrtev so bile celestinke. Še le l. 1760. so si v Koroški cesti kupile hišo (danes št. 26), jo dale preurediti za samostan in dekliško šolo in ji l. 1766. na severni strani dale prizidati cerkev (Gospojna ulica št. 3); l. 1782. pa so morale samostan ostaviti in ga hkratu s cerkvijo prepustiti vojaški oblasti. Ker je bil to leto razpuščen tudi žički samostan, je njegovo hišo (Seitzerhof), v koje lepi kleti so redovniki točili vino, vzela vlada in jo izročila vojaški oblasti.

Največ izprememb je bilo v l. 1784. Najprej so se morali posloviti od Maribora kapucini in si poiskati zavetišča pri sobratih drugih samostanov.* Prišlo je tega leta do

---

* Med njimi je bil tudi slovenski leksikograf o. Bernard (Ivan Anton Apostel). Rodil se je v Mariboru kot sin meščana l. 1711., postal l. 1736. kapucin, živel kot pridigar in lektor v raznih samostanih štajerske provincije, po ukinitvi mariborskega samostana se je zatekel k celjskim kapucinom in pri njih umrl še

ustanovitve slovenske predmestne župnije. Mestna župnija je bila zelo razsežna in je štela zelo mnogo Slovencev. Zato vidimo pri mestni župniji že izza Luthrove dobe stalnega slovenskega kaplana (capellanus sclavonicus), ki je od l. 1745. do l. 1760. v cerkvi sv. Ulrika vsako nedeljo in praznik opravljal božjo službo s slovensko pridigo. Po ukazu cesarja Jožefa II. se je morala za predmestja in okolico ustanoviti posebna župnija s slovenskim propovednim jezikom. To župnijo je l. 1784. škof ustanovil najprej začasno. Kot provizor je bil nameščen slovenski kaplan mestne župnije dr. Jožef Frauenberger; prideljena sta mu bila kot kaplana dva mariborska minorita. Tudi minoriti so namreč to leto morali ostaviti svoj 500 let stari samostan in ga prepustiti vojaštvu. Vlada je v Mariboru napravila veliko delavnico za vojaške monture, v kateri je delalo po 800 ljudi, in je v ta namen potrebovala mnogo prostorov. Mrliška in poročna knjiga slovenske predmestne župnije se začenjata s septembrom l. 1784. Za župnijsko cerkev je bila določena cerkev sv. Ulrika, duhovniki pa naj bi bivali v Vetrinjskem dvoru (zdaj št. 6 v Prešernovi ulici). Toda kmalu se je pokazalo, da je cerkev premajhna, tudi je bila že v zelo slabem stanju. Za župnijsko cerkev se je tedaj vzela prejšnja kapucinska, duhovniki so se nastanili v samostanskem poslopju, Ulrikovo cerkev pa je posvetna oblast kot nepotrebno in nerabno zaprla. Da nadaljujemo in dovršimo zgodovino te župnije, še to-le: L. 1785. je cesar potrdil ustanovitev slovenske predmestne župnije in Frauenberger je bil imenovan župnikom. Najbrž ob ustanovitvi te župnije, če ne že l. 1745., se je mestna župnijska cerkev ponemčila, dasi je že l. 1611. mestni župnik Pileator v uradnem poročilu o verskem stanju župnije zapisal med drugim to-le: »Letos je v moji župniji opravilo sv. spoved in obhajilo približno 2200 mestnih župljanov, ki so večinoma Slovenci.« L. 1793. je prišel Frauenberger v Hoče za nadžupnika, na njegovo mesto je

---

isto leto (1784). Do l. 1760. je spisal nemško-slovenski slovar; rokopis je l. 1843. dobil v roke jezikoslovec Caf, ga izpisal, a potem izgubil.

stopil kot provizor ekscistercienz o. Edmund Kleinmond iz vetrinjskega samostana. Provizorij je trajal 3 leta. L. 1796. se je župnija izročila minoritom, ki so jo upravljali do l. 1814. Od tega leta pa do l. 1833. je imela župnija zopet posvetne duhovnike, ki so bili do l. 1819. le začasno nastavljeni. L. 1833. se je župnija izročila redemptoristom, ki so je pa nemiri l. 1848. pregnali. Do l. 1864. so župnijo oskrbovali zopet posvetni duhovniki, odsehal pa jo oskrbujejo oo. frančiškani. Po ustanovitvi slovenske predmestne župnije in sicer po splošni regulaciji župnij, je mestna župnija obsegala le notranje mesto (med obzidjem); leta 1860. so se ji zopet priklopile Graškega predmestja hiše ob vzhodnem mestnem zidu, Koroško predmestje in krajina Vorderberg (danes Petrovo selo) s Kalvarijo.

L. 1784. se je zaprla tudi cerkev sv. Alojzija; stanovanjska hiša jezuitov (Glavni trg št. 7) se je izpremenila v vojaško vzgajališče.

In še ene cerkvice se nam je spomniti, cerkvice sv. Duha, v katero se je bila razširila kapela starega hospitala. Tudi to cerkev je dal cesar Jožef II. l. 1784. zapreti. Stala je na severni strani hospitala; dolga stran je bila obrnjena na Slomškov trg. Naslednje leto (1785) je vlada zaprla še dve cerkvi, cerkev vseh svetnikov in cerkev sv. Barbare na Kalvariji; prvo je prodala.

Nemara že odkar je bila postavljena, je pri cerkvi sv. Barbare živel po en samotar (eremit). O prejšnjih samotarjih ne vemo nič, o zadnjem pa nam je znano, da mu je bilo ime Janez (kot eremitu Abraham) Zörer, da je bil zelo pobožen, da je umrl 15. avgusta 1783, star 78 let, in da je bil pokopan na pokopališču pri Sv. Ulriku. Samotarji so bili udje III. reda sv. Frančiška Asiškega in so izza prve polovice 18. stoletja tvorili urejeno kongregacijo, ki je stala pod nadzorstvom škofov. Pred definitivnim sprejemom v kongregacijo je moral vsak član prestati novicijat. Po dobro prebiti preizkušni dobi je storil obljubo. Preoblekli so ga v kuto s kapuco in ga opasali z vrvico, na kateri je visel rožni venec z križcem. Kot frater (brat) je sprejel posebno ime. Nato se mu je odkazala štacija.

Takih štacij je bilo n. pr. po Štajerskem l. 1780. 46; nahajale so se pri podružnih cerkvah. Tu so samotarji bivali v lesenih bajticah; pred bajtico je stal v ograji velik križ; v borni stanici so se morale poleg majhnega križa nahajati še izvestne nabožne knjige (vsakdanje molitve, evangelij, Tomaža Kempčana »Hoja za Kristusom« in še nekatere); drobni inventar je navadno izpopolnjevala človeška lobanja. Orožja ni smelo biti v bajtici. Življenje samotarjev je bilo po predpisu natanko urejeno. Določene ure so morali moliti, določene ure delati. Preživljali so se sami. Pri podružnici so opravljali službo cerkovnika, o velikih praznikih pa so pomagali še pri glavni cerkvi. Nekateri so tudi zbirali zdravilna zelišča in v lahkih slučajih zdravili; drugi so vrtnarili in še drugi so bili rokodelci, toda izvrševati so smeli le takšna dela, da obrtnikom niso škodovali. Določne dobe, dneve v letu in dneve v tednu, so se strogo postili. Ženska je smela stopiti v klavzuro le v spremstvu druge odrastle osebe. Tudi zunanje vedenje je bilo samotarjem predpisano. V obče so to bili ljudje, ki jih je iskreno bogoljubje gnalo v samotarstvo in ki so tudi vzgledno živeli. Izjeme so bile zelo redke. Vsako leto je prišel prednik samotarja nadzorovat in poizvedovat o njegovem življenju; sicer pa je bilo ukazano tudi župnikom, da o samotarjih uradno poročajo. Izprijčanemu prestopku je sledila izključitev iz kongregacije. L. 1782 je cesar Jožef II. samotarstvo prepovedal in tedaj je moral tudi samotar pri Sv. Barbari ostaviti svojo bajtico. Čez leto dni je umrl; v mrliški knjigi stolne in mestne župnije je označen kot »Exeremit«.

Tudi pri Sv. Magdaleni so se v letu 1788. izpremenile dušnopastirske razmere. Sv. Magdalena se že l. 1288. imenuje župnija; spadala je pod oglejskega patriarha. Pripoveduje se, da je prvotna župnijska cerkev v prvi polovici 15. stoletja pogorela. Gotovo je, da se je v tem času župnijski sedež prenesel v Limbuš, da je obnovljena cerkev sv. Magdalene postala limbuška podružnica in da se je župnišče (Tržaška cesta št. 19, do nedavna gostilna »Pri slonu«) prodalo. L. 1788. se je pri tej cerkvi ustanovila